

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД «ДОНБАСЬКИЙ  
ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
ГОРЛІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНИХ МОВ**

**КАФЕДРА ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ІСТОРІЇ  
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

РЕКОМЕНДОВАНО до захисту  
Протокол засідання кафедр  
вітчизняної та зарубіжної історії  
та психології  
13.11.2024 № 4/1-П

**Полянська Альона Сергіївна**

**Кваліфікаційна робота**

**СТИЛЬ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ  
ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ**

на здобуття освітнього ступеня магістра  
зі спеціальності 014 Середня освіта  
галузь знань 01 Освіта / Педагогіка  
освітньо-професійної програми Середня освіта  
(Історія). Психологія

**Наукові керівники:**

канд. політ. наук, доцент

**Волвенко Н.М.**

канд. псих. наук, доцент

**Резнікова О.А.**

Дніпро – 2024

## АНОТАЦІЯ

Полянська А.С. «Стиль спілкування вчителя як чинник активізації пізнавальної активності школяра на уроках історії». Спеціальність 014.03 Середня освіта (Історія). Додаткова спеціальність: 053 Психологія. Освітня програма: Середня освіта (Історія). Психологія. Робота представлена на 100 сторінках, з них основного тексту 82 сторінок.

У роботі досліджено теоретичні засади стилю спілкування вчителя як чинника активізації пізнавальної діяльності учня, взагалі, та на уроках історії, зокрема. Визначено основні аспекти та механізми впливу стилю спілкування на пізнавальну діяльність учнів. Обґрунтовано вплив стилю спілкування на пізнавальну активність учнів. Окреслено шляхи підвищення пізнавальних можливостей історичного матеріалу, сформульовано рекомендації щодо вдосконалення методики викладання історії з урахуванням психологічних аспектів активізації пізнавальної діяльності.

Ключові слова: урок історії, стиль спілкування, пізнавальна діяльність.

## ANNOTATION

Polianska A.S. 'Teacher's communication style as a factor of activation of pupil's cognitive activity in history lessons'. Speciality 014.03 Secondary Education (History). Additional speciality: 053 Psychology. Educational programme: Secondary education (History). Psychology. The work is presented on 100 pages, of which the main text is 82 pages.

The work investigates the theoretical foundations of the teacher's communication style as a factor in activating the cognitive activity of the student, in general, and in history lessons, in particular. The main aspects and mechanisms of influence of the communication style on the cognitive activity of students are determined. The influence of communication style on students' cognitive activity is substantiated. The ways of increasing the cognitive capabilities of historical material are outlined,

recommendations for improving the methods of teaching history with regard to the psychological aspects of cognitive activity are formulated.

Keywords: history lesson, communication style, cognitive activity.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСТАВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТИЛЬ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ	
1.1. Ступінь вивчення проблеми (педагогічний аспект, методологічний аспект, психологічний аспект).....	9
1.2. Термінологічно-категоріальний апарат роботи.....	18
1.3. Методологічні та методичні засади дослідження.....	35
Висновки до розділу 1.....	41
РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ НА РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ	
2.1 Методи і процедура експериментального дослідження.....	43
2.2. Аналіз впливу стилю спілкування вчителя на розвиток пізнавальної активності школярів на уроках історії.....	47
Висновки до розділу 2.....	62
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
3.1. Пізнавальні можливості історичного матеріалу, шляхи їх підвищення.....	64
3.2. Рекомендації з вдосконалення курсу Методики викладання історії щодо активізації пізнавальної діяльності.....	73
Висновки до розділу 3.....	83
Висновки.....	85
Список використаних джерел.....	
джерел.....	88
Додатки.....	97

## ВСТУП

На сьогодні історична освіта посідає важливе місце в українському суспільстві. Протягом багатьох років радянського та іншого іноземного панування історія постійно викривлялася та приховувалася, у результаті чого відбувався процес деградації національної ідентичності українського народу. Внаслідок цього після здобуття незалежності в Україні почалася відбудова історичної освіти. Окрім цього, під впливом подій, які наразі негативно впливають на українську націю, постійно змінюються навчальні програми та підручники, що дозволяє підвищити обізнаність української молоді у питаннях історії рідної держави, тим самим сформувавши усі необхідні компетентності та цінності. Шкільний курс історії постійно вдосконалюється, застосовуються усе нові методи та засоби навчання, які дають можливість підвищити ефективність викладання історії та забезпечити належне формування історичних знань в учнів, що є особливо важливим у тому числі й в умовах сучасних суспільних трансформацій.

З огляду на це, актуальним та важливим стає вивчення питань, які пов'язані з забезпеченням ефективності формування історичних знань та компетенцій учнів у процесі вивчення шкільного курсу історії. Одним із таких є пізнавальна діяльність. Пізнавальна діяльність є процесом відображення у психіці людини предметів та явищ навколишнього середовища, на основі якого формуються знання, виникають цілі та мотиви діяльності. Крім того, це процес активного отримання знань, дослідження, аналізу і розуміння навколишнього світу. Вона включає різні форми розумової активності, такі як спостереження, аналіз, синтез, узагальнення, порівняння тощо. Завдяки пізнавальній діяльності людина не лише накопичує знання, але й здійснює формування власного світогляду, забезпечує розвиток критичного мислення та творчих здібностей. Важливим результатом пізнавальної діяльності є формування знань, у тому числі й історичних. Знання є результатом взаємодії людини з навколишнім світом, коли відбувається систематизація, структуризація та засвоєння інформації. Враховуючи це, завдяки ефективній пізнавальній активності учнів існує можливість забезпечити належний

результат у контексті формування та засвоєння історичних знань, важливих вмінь та навичок, усіх необхідних компетентностей, які розвиваються та формуються у процесі навчання.

На пізнавальну активність учнів та її ефективність може впливати низка факторів, які проявляються також у процесі викладання шкільного курсу історії. Одним із таких факторів є стиль спілкування вчителя. Стиль спілкування вчителя забезпечує створення особливої атмосфери взаємодії у класі, також сприяє формуванню мотивації учнів до навчання, визначає рівень залученості учнів до процесу пізнання тощо. Вчителі можуть застосовувати різні стилі спілкування, які мають відмінний/різний вплив на пізнавальну діяльність учнів. Так, авторитарний стиль може пригнічувати ініціативу та творчість учнів, що негативно впливає на їхню пізнавальну діяльність. Демократичний стиль сприяє розвитку критичного мислення учнів, стимулює їх до активно пізнавальної діяльності. Ліберальний, своєю чергою, не дає можливість вчителю контролювати пізнавальну діяльність учнів, однак так вони можуть бути вільними у власних діях та стають активними учасниками процесу навчання.

Відповідним чином можна сказати, що стиль спілкування вчителя є одним з основних чинників розвитку пізнавальної активності учнів. Тому **актуальність дослідження** полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та емпіричного підтвердження ролі стилю спілкування вчителя як чинника розвитку пізнавальної діяльності учнів на уроках історії.

**Мета дослідження:** теоретичним та емпіричним шляхом визначити основні аспекти ролі стилю спілкування вчителя на уроках історії як чинника розвитку пізнавальної діяльності учнів.

**Об'єкт дослідження:** пізнавальна активність учнів на уроках історії.

**Предмет дослідження:** стиль спілкування вчителя на уроках історії як чинник розвитку пізнавальної активності учнів.

Для досягнення поставленої мети важливим було вирішення наступних **завдань:**

1. Визначити теоретико- методологічні засади дослідження проблеми стилю спілкування вчителя на уроках історії як чинника розвитку пізнавальної діяльності учнів.

2. Емпірично встановити стиль педагогічного спілкування вчителів та його вплив на розвиток пізнавальної активності школярів на уроках історії.

3. З'ясувати особливості пізнавальних можливостей історичного матеріалу та шляхів їх підвищення.

4. Розробити рекомендації для вчителів щодо вдосконалення методики викладання історії.

В основу нашого дослідження було покладене **припущення** про те, що пізнавальна активність школярів визначається комплексом психолого-педагогічних чинників, серед яких ми виділяємо стиль педагогічного спілкування вчителя. Розвитку пізнавальної активності школярів на уроках історії сприятиме особистісно-орієнтований стиль спілкування вчителя.

У процесі дослідження використано наступні **методи**: аналіз наукових джерел; синтез та систематизація отриманої інформації; узагальнення отриманих результатів; емпіричні методи: спостереження, анкетування, опитування; тестування; методи статистичного аналізу даних та їх графічного представлення. У якості психодіагностичних методик використовувалася методика дослідження стилю педагогічного спілкування Н.К.Уварової, методика дослідження рівня пізнавальної активності школярів О. Горчинської, методика дослідження структури пізнавальної активності школярів Б. Пашнєва.

**Матеріал дослідження і його обсяг, використаний для досягнення поставленої в роботі мети.** Дослідження включало в себе три основні етапи які були окреслені теоретичними та практичними завданнями.

*На першому етапі* було проведено теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми пізнавальної активності школярів та психологічних чинників її формування; окреслено мету, гіпотезу та завдання дослідження; визначено час та прядок проведення емпіричного дослідження; обґрунтовано вибірку та методику дослідження. *На другому етапі* були послідовно проведені задані емпіричні

процедури. Емпірично вивчалися стиль педагогічного спілкування вчителів, особливості пізнавальної активності школярів на уроках історії; проводився порівняльний аналіз структури пізнавальної активності школярів у залежності від стилю педагогічного спілкування вчителя історії. *На третьому етапі* було визначено розвивальний потенціал історичного навчального матеріалу; розроблено рекомендації з вдосконалення курсу «Методики викладання історії» щодо активізації пізнавальної діяльності школярів.

**Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що: *уперше* емпірично досліджено основні аспекти та механізми впливу стилю спілкування вчителя на пізнавальну діяльність учнів на уроках історії; *одержала* емпіричне підтвердження ідея про визначальне значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя та учня; *поглиблено* уявлення про можливості оптимізації процесів пізнавальної активності школярів на уроках історії шляхом використання розвивального потенціалу історичного навчального матеріалу.

**Практична значущість** результатів полягає у наведенні шляхів підвищення пізнавальних можливостей історичного матеріалу, формулюванні рекомендацій з вдосконалення методики викладання історії.

Основні положення роботи **апробовані** на XXI Міжрегіональній науково-практичній конференції молодих учених та аспірантів «Дослідження молодих науковців у галузі гуманітарних наук» (Тези «Стиль педагогічного спілкування як об'єкт дослідження»), а також V-й Ювілейній Міжнародній науково-практичній конференції «Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці» в рамках реалізації проєкту Erasmus+ «Академічна протидія гібридним загрозам» (Тези «Стиль спілкування вчителя як фактор психологічної стабільності учня»).

**Структура й обсяг магістерської роботи.** Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел зі 100 найменувань та додатків. Загальний обсяг роботи викладено на 100 сторінках, із них 82 сторінок основного тексту.



## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСТАВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СТИЛЬ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРА НА УРОКАХ ІСТОРІЇ**

### **1.1 Ступінь вивчення проблеми (педагогічний аспект, методологічний аспект, психологічний аспект).**

Обрана тема дослідження містить певні особливості, з-поміж яких вважаємо необхідним визначити наступні:

- 1) тема знаходиться на перетині кількох напрямів гуманітарного знання - педагогіки, методики викладання історії, психологи;
- 2) тема включає дві важливі взаємно поєднані складники - пізнавальна діяльність школярів та стиль спілкування;
- 3) вивчення цих складників має як теоретичний, так і практичний (прикладний) характер.

Виходячи з вищезазначеного, розгляд ступеня вивченості теми, можливо провести за кількома групами.

До першої ми включаємо роботи переважно науковців педагогічної галузі, які в теоретичному аспекті розглядають проблеми пізнавальної діяльності взагалі.

Серед них роботи Б. Набоки [33], О. Муковіза [29], А. Богуш, І. Сараєвої [3], Л. Терлецької [50], Т. Тернавської [49].

До цієї ж групи відносимо й роботи, присвячені аналізу стилів спілкування. Тут нашу увагу привернули наступні роботи: В. Галузьяк [11], Л. Прокопець, Н. Мирончук [40], С. Гарькавець, Л. Волченко [12].

Другу групу представляють роботи методистів, які переважно на історичному шкільному матеріалі досліджують взаємодію стилю спілкування і пізнавальної діяльності. В цій групі звертаємо увагу на роботи Т. Ткаченко, Т. Соловйової та О. Ткаченко [52], В. Молоткіної [30; 31], І. Білої [2].

Не менш важливою і значущою представляється третя група робіт, автори якої визначають психологічні особливості визначених педагогічних проблем. Це роботи Л. Мар'яненко [32], О. П. Сергєєнкової, О. Столярчук, О. Коханової та О. Пасеки [42], І. Білої [2], М. Федорової [53].

Спершу проведемо аналіз педагогічного аспекту досліджуваного питання.

У статті Б. Набоки звертається увага на особливості пізнавальної діяльності як основи розвитку особистості учня. Автор провів аналіз проблеми наукових основ організації навчального процесу, розглянувши особливості теорії навчання (дидактики), діяльнісного підходу, мотивації учіння, навчально-пізнавальної діяльності, активізації пізнавальної діяльності. Також автор аналізує вікові особливості пізнавальної потреби: у дошкільному віці вона характеризується прагненням до нових вражень; школярі прагнуть до допитливості та «відкриття» нового; у дорослому віці пізнавальна діяльність характеризується цілеспрямованістю. Крім того, визначаються такі основні аспекти пізнавальної діяльності, як пізнавальні потреби та пізнавальні мотиви. При цьому перші не залежать від навчальної діяльності учнів, а мотиви з'являються саме у процесі навчальної діяльності. Окрім цього, розглядаються особливості пізнавального інтересу, який являє собою вибірккову спрямованість учня на процес пізнання, його предметний зміст та опанування новими знаннями. Особлива роль приділяється навчальній пізнавальній діяльності, яка, на думку автора, є діяльністю, метою якого є опанування узагальненим досвідом людства, засвоєння знань для того, щоб сприяти розвитку духовних сил людини, підняття її у пізнанні на вищий рівень. Відповідно, навчально-пізнавальна діяльність дає можливість цілеспрямовано сформуванню та розвивати пізнавальний інтерес [33].

Також варто звернутись до дослідження О. Муковіза, який розглядає особливості самостійної пізнавальної діяльності. Ця праця є важливою з погляду теоретичного обґрунтування загальних аспектів пізнавальної діяльності. Автор розглядає процес пізнання, спираючись на «Словник з педагогіки», згідно з якими пізнання є процесом психічного відображення та сприйняття навколишньої дійсності у свідомості людини, результатом чого є поява нової суті. Крім того, пізнання є специфічною діяльністю, яка зорієнтована на відкриття законів природи та суспільства, секретів буття та світу, виявлення ймовірних способів дії з різними предметами та явищами. Також у статті аналізуються педагогічні аспекти діяльності. Проаналізувавши особливості окремих складників пізнавальної

діяльності, автор визначає пізнавальну діяльність як систему, яка пов'язує основні елементи, що забезпечують виконання трьох основних функцій у процесі реалізації навчально-пізнавальної мети – орієнтувальної, виконавчої та контрольної-коригуючої [29].

Звертаючись до дослідження А. Богуш та І. Сараєвої, пізнавальна діяльність є усвідомленим, цілеспрямованим процесом набуття особистістю знань, вмінь та навичок, який спрямований на пізнання навколишнього середовища, розв'язання певних проблемних ситуацій, результатом чого є здобуття нового предметного соціального досвіду, який сприяє розвитку особистості. Пізнавальна діяльність учнів варіює залежно від їхньої пізнавальної активності, яка є унікальною характеристикою особистості. Це проявляється в контексті ставлення до процесу пізнання та свідчить про певний рівень готовності й бажання до самостійної пізнавальної діяльності. Остання, своєю чергою, спрямована на засвоєння предметно-соціального досвіду, знань, накопичених суспільством, а також на оволодіння відповідними способами діяльності. Крім того, пізнавальна діяльність також слугує основою для будь-якої освітньої, ігрової або предметної діяльності, що підкреслює її важливість в освітньому процесі [3].

Крім того, окремі аспекти пізнавальної діяльності з педагогічної точки зору висвітлені в праці Т. П. Кошіль, у якій було проаналізовано сутність пізнавальної активності як складової пізнавальної діяльності, що є одним із основних питань нашого дослідження. Пізнавальна активність є інтегративною якістю особистості, яка проявляється у вигляді прагнення до пізнання, що визначає стійкий інтерес учня до пошуку нових знань, готовність до пошукової діяльності, ініціативності та самостійності у процесі такої діяльності, що проявляється у контексті позитивних емоцій та рефлексивної самоорганізації [25].

Окрім цього, розглядаються також педагогічні аспекти навчально-пізнавальної активності. До цього питання звернулася Л. Терлецька. Авторка підкреслює, що пізнавальна активність є особливою рисою особистості, яка визначається як її готовність, прагнення до навчально-пізнавальної діяльності, зокрема – до самостійної, а також здійсненням діяльності, вибором раціональних

шляхів для того, щоб досягти поставлену мету. Активізація навчально-пізнавальної діяльності є процесом мобілізації інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил учнів для того, щоб досягти конкретної мети навчання, розвитку та виховання; для того, щоб посилити спільну навчально-пізнавальну діяльність вчителя та учнів; щоб спонукати до її енергійно цілеспрямованого здійснення, а також подолати інерцію, пасивність та стереотипні форми викладання та навчання [91]. Пізнавальна активність забезпечує створення такої особистості, яка проявляє інтелектуальний відгук на процес пізнання, бере у ньому активну участь, проявляє розумово-емоційну чуйність у пізнавальному процесі тощо. Враховуючи це, пізнавальна активність – це цілеспрямована діяльність, метою якої є збудження інтересу, збільшення активності, творчості, самостійності, мотивованої діяльності учнів у процесі засвоєння знань та збільшення взаємодії між учасниками освітнього процесу, наслідками чого є вдосконалення змісту, форм, методів, прийомів та засобів навчання [51].

До певних особливостей пізнавальної діяльності звернулася і Т. Тернавська, яка проаналізувала педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності. Для цього важливою є організація підготовки здобувачів освіти за принципом використання сучасних технологій навчання. Також важливо адаптувати теоретичний зміст певних дисциплін до вікових особливостей учнів, забезпечити його проблемність та ситуаційність, створити умови для спільної продуктивної діяльності, сформувані демократичні відносини між різними учасниками освітнього процесу тощо. Тобто, пізнавальна діяльність учнів може залежати від сукупності факторів, які пов'язані з особливостями умов навчання та зовнішнім впливом, у тому числі з боку вчителя [50].

Одним із важливих факторів, який визначає особливості пізнавальної активності учнів, можна вважати стиль спілкування вчителя. Це питання також розглядається у багатьох вітчизняних дослідженнях саме з педагогічної точки зору. Так, на думку В. Галузьяк, стиль спілкування педагога або стиль педагогічного спілкування є комплексом індивідуально типовим, транситуаційних та відносно стійких способів, прийомів та експресивних якостей спілкування педагога з

учнями, а також слугує одним із основоположних факторів успішної взаємодії педагога зі здобувачами. Стиль педагогічного спілкування може мати різний характер, тим самим різнобічно впливати на учнів та якість спілкування у процесі навчання. Автор наводить кілька класифікацій стилів педагогічного спілкування, які пов'язані саме з педагогічною діяльністю. Наприклад, розглядає особливості таких стилів педагогічного спілкування, як прагматичний, альтруїстичний, авторитарний та інші. Це дослідження є важливим насамперед завдяки наведенню детальних описів різних стилів педагогічного спілкування [11].

У роботі Л. Прокопець та Н. М. Мирончук в контексті культури спілкування викладача вищого навчального закладу розглядаються особливості професійно-педагогічного спілкування як такого, що дотримується педагог у процесі своєї діяльності. Структура професійно-педагогічного спілкування включає в себе наступні етапи [41]:

- 1) Прогностичний, під час якого відбувається моделювання майбутнього спілкування з учнями;
- 2) Комунікативний, що передбачає організацію спілкування під час навчального заняття;
- 3) Управлінський, який полягає у безпосередньому спілкуванні протягом навчального заняття;
- 4) Заключний, під час якого аналізується перебіг спілкування та його результати, а також запроваджуються корективи у модель майбутнього спілкування.

Професійне педагогічне спілкування являє собою комунікативну взаємодію педагога з учнями, батьками та колегами, яка має на меті створення сприятливого психологічного клімату, а також забезпечення психологічної оптимізації діяльності та відносин.

Також варто звернутись до навчального посібника «Спілкування в педагогічному процесі», у якому узагальнюються знання щодо проблем спілкування, здійснюється спроба узагальнити знання щодо форм комунікації, що поширені у педагогічному процесі. Окрім цього, автори надають практичні рекомендації щодо розв'язання проблем, які можуть виникнути в процесі

спілкування педагогів, пропонують методи та техніки, що мають забезпечити формування комунікативної компетентності сучасного педагога [12].

Проведемо аналіз робіт, у яких на історичному шкільному матеріалі досліджують взаємодію стилю спілкування і пізнавальної діяльності. Зокрема, це стаття Т. Ткаченко, Т. Соловйової та О. Ткаченко, у якій аналізуються особливості групової роботи як засобу активізації пізнавальної діяльності учнів під час уроків історії в закладах середньої освіти. У роботі розглянуто важливість групової роботи як форми організації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. Ключовим фактором активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії є використання сучасних педагогічних технологій, зокрема й групової роботи. Однак, у цьому дослідженні не аналізується взаємодія стилю спілкування та пізнавальної діяльності [53].

Ще одним засобом активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії слугують історичні документи. Зокрема, у статті В. Молоткіної проаналізовано найпоширеніші методи та прийоми роботи з історичними джерелами для розвитку пізнавальної активності учнів у практиці викладання історії. Стаття важлива тим, що в ній визначено методичні аспекти активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії через використання історичних джерел як важливого і фундаментального засобу навчання. Авторка підкреслює, що саме використання історичних документів має дозволити уніфікувати теоретичний та практичний підхід у навчанні, тож робота з документами має надати учням вміння працювати з різними історичними джерелами. Відповідним чином, використання історичних документів має збільшити пізнавальну активність та зацікавити учнів до вивчення історії [31].

Частково особливості активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії розглядаються також в іншій статті В. Молоткіної, де авторка розглядає особливості вивчення історичних постатей на уроках історії України як засобу формування креативності мислення учнів. На таких уроках пізнавальна діяльність учнів організовується за допомогою ілюстративних портретів, тим самим має бути спрямована на розвиток креативності учнів. Відповідним чином, використання

історичних портретів як засобу навчання має забезпечити активізацію пізнавальної діяльності учнів [32].

Окрім цього, відомими фахівцями з питань методики є О. Пометун, О. Желіба, які підготували узагальнені роботи з методики викладання історії, що широко використовуються в навчальному процесі педагогічних ЗВО (Пометун Олена – автор посібника з методики викладання історії, учасник групи розробки Державних стандартів для шкільної історичної освіти; Желіба Олександр – науковець Ніжинського педагогічного університету, відомий фахівець дослідник з методики викладання історії).

Поруч із цим, зазначимо, що ролі стилю спілкування педагога та спілкування в цілому у контексті пізнавальної активності учнів не приділяється достатньо уваги вітчизняними науковцями. Тож не можемо привести у приклад дослідження, у якому б було розглянуто дане питання.

Далі важливо розглянути роботи, в яких аналізуються психологічні аспекти досліджуваних проблем. Так, у статті Л. Мар'яненко, автор аналізує генетико-психологічний підхід до розвитку мислення учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності, аналізуються психологічні особливості пізнавальної діяльності. Зокрема, визначаються компоненти пізнавальної діяльності: індивідуальна чутливість пізнавальних аналізаторів, становлення пізнавального образу, пізнавальні дії на основі пізнавальних процесів, до яких належать відчуття, сприйняття, увага, пам'ять та мислення, рух від неповної інформації про певний предмет до повної, категоризація розробленого пізнавального образу, досягнення пізнавальної діяльності творчого рівня [33].

Також у посібнику О. Сергєєнкової, О. Столярчук, О. Коханової та О.Пасеки наводиться визначення поняття пізнавальної діяльності з психологічної точки зору. Пізнавальна діяльність є процесом відображення у мозку людини предметів і явищ навколишньої дійсності. Також зазначається, що відображення реальності в свідомості людини може відбуватись на рівні чуттєвого і абстрактного пізнання. Пізнання та пізнавальна діяльність засновані на фізіологічних особливостях

людини. Окрім цього, науковці також розглядають особливості пізнавальних психічних процесів, якими є відчуття [43].

Крім того, зауважимо, що пізнання є невід'ємною частиною орієнтації людини у світі. Його вивчають різні науки – філософія, соціологія, педагогіка, психологія. Пізнавальна активність є невід'ємною частиною пізнання. Вона формується і розвивається в процесі навчання. Пізнавальна активність традиційно розглядається як особливий вид психічної діяльності. Існують різні компоненти пізнавальної активності та рівні її розвитку. Чим вищий рівень пізнавальної активності, тим ефективнішим є весь процес навчання, оскільки знання засвоюються швидше і на більш високому рівні. Пізнавальна самостійність у поєднанні з пізнавальною активністю здатна радикально поліпшити весь процес пізнання. Таким чином, завданням освітнього процесу є активізація пізнання та розвиток пізнавальної самостійності різними методами та підходами.

Також пізнання є творчою діяльністю людини, яка спрямована на те, аби отримати достовірні знання про світ та про себе. Окрім цього, пізнання також є характеристикою культури і залежно від свого функціонального призначення, характеру знання і відповідних засобів і методів може здійснюватися в наступних формах: буденне, міфологічне, релігійне, художнє, філософське і наукове [5]. Крім того, пізнання також є процесом діяльності людини, основною складовою якого є відображення об'єктивної реальності у свідомості людини, а результатом слугує отримання нових знань про навколишню дійсність. Також пізнання є процесом отримання та накопичення знань про світ, людину, що відображається у різних формах. Результатом цього процесу є саме отримання нових знань. Тож пізнавальна діяльність є такою діяльністю, яка спрямована на те, аби отримати нові знання [36].

I. Біла, у свою чергу, визначає особливості пізнавальної активності як вектору творчості. Загалом, пізнавальна активність є значним розвивальним механізмом творчості. Вона проявляється у контексті дослідницької, експериментальної діяльності дитини. Пізнавальна активність проявляється у процесі пізнавальної діяльності. Окрім цього, підґрунтям для пізнавальної



активності є пізнавальна потреба, потреба людини у набутті нових знань, яка слугує однією з найбільш важливих потреб у житті учня [2].

Також на думку М. Федорової пізнавальна активність є складовою формування моральних цінностей в учнів. Тож у статті авторки розглядаються особливості пізнавальної активності, яка є властивістю особистості, формування якої відбувається протягом усього життя людини – у процесі цілеспрямованого навчання та виховання. Пізнавальна активність - це також особистісне утворення, що являє собою реакцію особистості на пізнавальні процеси, живу участь учня в пізнавальних процесах, розумові та емоційні реакції. Крім того, пізнавальна активність є особливою властивістю особистості, що проявляється у вигляді її ставлення до пізнавальної діяльності, передбачає готовність та прагнення людини до самостійної діяльності, яка спрямована на засвоєння людиною соціального досвіду, знань, які були накопичені суспільством, а також способів діяльності. Також пізнавальна активність пов'язана з самостійністю учня, його здатністю самостійно визначати свою діяльність, спланувати її та організувати тощо [42].

Окрім цього, з психологічної точки зору спілкування - це процес встановлення і розвитку контакту між людьми, який виникає з потреби у спільній діяльності і передбачає обмін інформацією, вироблення спільних стратегій взаємодії та усвідомлення і розуміння інших. Слід також пам'ятати, що комунікація є взаємодією людей і передбачає обмін інформацією, дії та встановлення взаєморозуміння. Водночас комунікація - це взаємодія між двома або більше людьми, які мають на меті скоординувати та об'єднати свої зусилля з метою встановлення взаємовідносин і досягнення спільного результату. Слід також підкреслити, що спілкування є важливою психологічною потребою людини як соціальної істоти. Потреба людей у спілкуванні визначається їхнім соціальним способом існування та необхідністю взаємодії в процесі діяльності. Будь-яка соціальна діяльність, особливо ділова, не може успішно здійснюватися без встановлення відповідних контактів і взаєморозуміння між її учасниками.

Стиль спілкування, у свою чергу, є індивідуальною системою способів та прийомів, які особа використовується під час спілкування з іншими [19].

Отже, досліджуване питання можна розглядати з педагогічної, методологічної та психологічної точки зору. Теоретична основа дослідження є всебічною, однак не всі її аспекти досліджені достатнім чином, зокрема – взаємозв'язок між стилем спілкування педагога та пізнавальною активністю учнів.

## **1.2. Термінологічно-категоріальний апарат роботи**

Проблема пізнавальної діяльності школярів посідає чільне місце у наукових колах. Саме вона є невід'ємною частиною пізнання. Вона формується і розвивається в процесі навчання. Пізнавальна діяльність традиційно розглядається як особливий вид психічної діяльності. Існують різні компоненти пізнавальної активності та рівні її розвитку. Чим вищий рівень пізнавальної діяльності, тим ефективнішим є весь процес навчання, оскільки знання засвоюються швидше і на більш високому рівні. З огляду на це, сучасний освітній процес у закладах освіти спрямований на те, аби активізувати пізнавальну діяльність здобувачів, тим самим забезпечити ефективне засвоєння знань, вмінь та навичок, а також високий рівень мотивації та зацікавленості у вивченні певного навчального предмету. Таким чином, важливим стає дослідження основних аспектів пізнавальної діяльності школяра.

У першу чергу, важливо звернутись до сутності поняття «пізнання», що дозволить краще зрозуміти особливості пізнавальної діяльності школяра. Згідно з енциклопедією «Британніка» можна сказати, що пізнання – це стани і процеси, пов'язані з пізнанням, які у своїй повноті включають сприйняття і судження. Пізнання включає всі свідомі та несвідомі процеси, за допомогою яких накопичуються знання, такі як сприйняття, розпізнавання, уявлення та міркування. Інакше кажучи, пізнання - це стан або досвід знання, який можна відрізнити від досвіду відчуття або бажання. Питання про природу пізнання і зв'язок між розумом, що пізнає, і зовнішньою реальністю обговорювалися філософами з часів античності. Пізнання та його розвиток вивчалися з багатьох точок зору і піддавалися багатьом інтерпретаціям. Сутністю пізнання є судження, яке виникає

тоді, коли певний об'єкт виокремлюється з-поміж інших об'єктів і характеризується деяким поняттям або поняттями [55].

З психологічної точки зору пізнання досліджується у межах когнітивної теорії. Існує два широкі підходи до сучасної когнітивної теорії. Інформаційно-обчислювальний підхід намагається зрозуміти процеси людського мислення і міркувань, порівнюючи розум (або мозок) зі складною комп'ютерною системою, яка призначена для отримання, обробки, зберігання і використання інформації у певний спосіб (див. також філософія розуму: Обчислювально-репрезентативна теорія мислення [CRIT]). Американський психолог Роберт Стернберг, наприклад, досліджував процедури обробки інформації, які використовують люди, що проходять тести на інтелект. Герберт А. Саймон, інший американський соціолог, намагався зрозуміти, як розум обробляє інформацію, програмуючи комп'ютери так, щоб вони імітували процеси мислення людини. Дослідники в цій галузі прагнуть розробити єдину теорію пізнання, створюючи комп'ютерні програми, які можуть навчатися, вирішувати проблеми і запам'ятовувати так само, як це робить людина.

Другий підхід базується на роботах швейцарського психолога Жана Піаже, який розглядав когнітивну адаптацію з точки зору двох основних процесів: асиміляції та акомодатії. Асиміляція - це процес інтерпретації реальності з точки зору внутрішньої моделі світу людини (заснованої на попередньому досвіді); акомодатія - це зміни, які людина вносить до цієї моделі в процесі пристосування до досвіду. Американський психолог Джером С. Брунер розширив концепцію Піаже, припустивши, що на когнітивні процеси впливають три способи репрезентації світу: активний спосіб передбачає репрезентацію через дію; іконічний спосіб використовує візуальні та ментальні образи; і символічний спосіб використовує мову [92].

Також пізнання є процесом отримання та накопичення суспільством знань про світ та саму людину зокрема, що проявляється у вигляді різних форм. Результатом цього процесу стає отримання нових знань, тому рух думки людини від незнання до незнання і можна вважати пізнанням. Основою пізнання є відображення об'єктивної дійсності у свідомості людини у процесі її суспільної,

виробничої та наукової діяльності. Пізнання може бути повсякденним – таке, що здійснюється у процесі повсякденної діяльності людини, засновуючись на її особистому досвіді. Також пізнання може бути науковим, яке передбачає спеціальну наукову діяльність. Може бути філософським – таким, що не зводиться до чисто наукового, даючи найбільш загальне та світоглядне знання про навколишню дійсність. Крім того, виділяють художнє пізнання, яке є складовою художньо-естетичного ставлення людини до світу, що її оточує [35].

Пізнання є станом та процесом, який є характерним і для школярів. Саме він перебуває в основі їх навчальної діяльності, забезпечуючи перехід від незнання до знання шляхом отримання нових знань у процесі навчання. Для школярів характерним є поєднання різних видів пізнання в залежності від предмету та особливостей їх діяльності у певний момент часу. Незалежно від цього, вони здійснюють пізнавальну діяльність, яка заснована на активному пізнанні учнями навколишньої дійсності – її явищ та предметів, і є процесом відображення цього у мозку людини. Тому пізнавальна діяльність складається з низки психічних процесів [39]: відчуття, сприймання, уваги, пам'яті, уяви, мислення, мовлення та інших психічних функцій, які взаємодіють одна з одною, створюючи цілісне сприйняття світу. Кожен із цих процесів відіграє ключову роль у пізнавальній діяльності школярів, даючи їм змогу не тільки засвоювати інформацію, а й активно інтерпретувати та аналізувати її.

Відчуття слугують початковою точкою пізнання, оскільки вони являють собою безпосередні дані, отримані через органи чуття. Сприйняття, своєю чергою, обробляє ці відчуття, формуючи цілісні образи об'єктів і явищ. Увага допомагає зосередитися на певних аспектах інформації, внутрішньо розподіляючи ресурси для глибшого вивчення. Пам'ять сприяє збереженню знань і вмінь, формуючи підґрунтя для майбутнього навчання та відкриття нових знань.

Уява та мислення формують творчі та аналітичні здібності, даючи змогу учням знаходити нестандартні рішення та робити висновки на основі наявних знань. Мовлення, як інструмент спілкування та самовираження, допомагає повідомляти свої думки та ідеї, а також обмінюватися досвідом з іншими.

Активна участь у пізнавальній діяльності значно розширює горизонти школярів, поглиблюючи їхнє розуміння як предметів навчальної програми, так і навколишнього світу загалом. Ця взаємодія різних психічних процесів збагачує їхній навчальний досвід і готує до подальшої самостійної діяльності як в освіті, так і в житті.

З огляду на це, далі, розглядаючи особливості пізнавальної діяльності школярів, важливо особливу увагу приділити саме складовим їх навчально-пізнавальної діяльності.

У наукових колах розглядаються різні підходи до вивчення поняття «пізнавальна діяльність». Пізнавальну діяльність розглядають як (Схемі 1.1) [24]:



Схема 1.1. Підходи до визначення поняття «пізнавальна діяльність»

Пізнавальна діяльність – це різновид наукового пізнання, який відбувається завдяки відображувально-перетворчій діяльності суб'єкта. З психологічної точки зору пізнавальна діяльність є специфічною діяльністю, к процесі якої формуються психологічні новоутворення завдяки привласненню культурно-історичного досвіду. У навчальному процесі пізнавальна діяльність характеризується тим, що у ній немає потреби відкривати те, що вже відомо. У такому випадку відбувається пізнання суб'єктивно нового. Тобто учнів долучають до тієї істини, яка вже була відкрита людством, тому ефективність пізнавальної діяльності учнів залежить від того, наскільки вони є активними.

Окрім цього, пізнавальна діяльність є складним процесом переходу від незнання до знання, від невміння до вміння, від випадкових спостережень до систематизованого пізнання навколишнього світу та оволодіння науковими істинами. У такому випадку учень, засвоюючи нові знання, може впливати на світ, який безпосередньо впливає на нього. Тренуючи різні способи впливу, отримуючи нові знання та вміння, учень набуває особистий досвід, без якого від не може самостійно пізнавати дійсність. Відповідно до цього, пізнавальна діяльність – це неперервний процес інтеріоризації (теоретичної діяльності) і екстеріоризації (практичної діяльності), але вже на більш високому рівні. Знання, які учень здобув в процесі пізнавальної діяльності, слугують фундаментом для розкриття творчого потенціалу індивідуальності [55].

Також зазначимо, що пізнавальна діяльність характеризується певним рівнем пізнавальної активності учнів. Пізнавальна активність – це властивість особистості, що формується протягом її життя в суспільстві у процесі цілеспрямованого навчання і виховання. Вона полягає в особистісному утворенні, що дає можливість виразити індивідуальну реакцію людини на процес пізнання, проявити живу участь, розумово-емоційну чуйність учня у пізнавальному процесі. Також вона є властивістю особистості, яка проявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, передбачає стан готовності та прагнення до самостійної пізнавальної діяльності,

яка спрямована на засвоєння учнем соціального досвіду, знань та способів діяльності, які були накопичені людством, а також у якості цієї діяльності [57].

Важливою є також самостійна пізнавальна діяльність учнів. Вона пов'язана з пізнавальною самостійністю, що є частиною самовиховання, самовдосконалення особистості, адже реалізація потреби у саморозвитку передбачає прагнення до пізнання та готовності вести самостійно пізнавальну діяльність, що проявляється, зокрема, під час виконання учнями різноманітних дослідницьких та творчих робіт, зокрема – навчальних проєктів. Самостійна пізнавальна діяльність учнів пов'язана як психологічними факторами, так і практичною підготовленістю. Психологічна основа самостійної пізнавальної діяльності містить у собі мету, мотиви, схильності, інтереси, силу волі учня, здібності, досвід емоційно-вольового відношення учня до пізнавальної діяльності, детерміновані природними задатками, соціальними й пізнавальними потребами. Практична підготовленість учнів визначається рівнем засвоєного ними соціального досвіду людства, що залежить від природного та соціального середовища, у якому живе учень. Також визначається наявністю певного об'єму первісних знань щодо предмету самоосвіти, самоосвітньої діяльності, досвіду пошукової та творчої діяльності тощо [26].

У контексті навчання пізнавальна діяльність школярів проявляється у вигляді навчально-пізнавальної діяльності. Вона є спеціально організованим ззовні чи тією особою, яка навчається, пізнанням, що спрямоване на оволодіння системою знань, методів діяльності, багатств суспільства і культури, які накопичені людством [17]. Також навчально-пізнавальна діяльність є процесом усвідомленої, цілеспрямованої, саморегульованої діяльності учнів, що полягає у розв'язанні навчально-пізнавальних завдань та потребує опанування знаннями, вміннями та способами дії, які для цього необхідні. Найвищий рівень навчально-пізнавальної діяльності учнів – самостійна навчально-пізнавальна діяльність, яка є цілеспрямованою, внутрішньо вмотивованою, структурованою самим учнем діяльністю, сукупністю виконаних дій і такою, що коригується ним за процесом і результатом діяльності.

Структуру самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів представимо на схемі 1.2.



Схема 1.2. Структура навчально-пізнавальної діяльності учнів

На пізнавальну діяльність школярів можуть впливати певні зовнішні та внутрішні чинники, які пов'язані з освітнім процесом. До зовнішніх чинників належать [33]:

- 1) Зміст навчального матеріалу (наскільки новий цікавий, незвичний), методика викладання (спрямовує на запам'ятовування і відтворення чи спонукає до пошуку, напруженої розумової діяльності); особистість учителя (зовнішність, стиль спілкування з учнями, інтелект, рівень професійної підготовки, риси особистості, комунікабельність);
- 2) Атмосфера в класі (стосунки, що склалися в колективі); унаочнення навчального процесу; емоційність викладу матеріалу.
- 3) До внутрішніх чинників належать наступні:
- 4) Здібності та задатки школярів, стан їхнього здоров'я;
- 5) Рівень сформованості базових знань школярів, їхніх умінь та навичок.
- 6) Інтелектуальний розвиток, розвиток основних психічних процесів учнів, які забезпечують пізнавальну діяльність.

З огляду на це можна сказати, що одним із ключових чинників, які визначають успіх навчального процесу, виступає педагогічна діяльність учителя.



Учитель, застосовуючи різні методи та стратегії впливу на своїх учнів, прагне стимулювати їхню пізнавальну діяльність та активувати інтерес до навчального матеріалу. Найважливішим аспектом цієї педагогічної діяльності є стиль спілкування, який учитель використовує під час взаємодії з класом.

Стиль спілкування, що походить від латинського слова «stylus», що означає «друкарська паличка для вощених дощок», являє собою індивідуальний спосіб самовираження та реалізації різних видів діяльності. У контексті педагогіки стиль спілкування вчителя включає в себе як вербальні, так і невербальні елементи. Вербальні аспекти включають вибір слів, фразеологію, тональність голосу, а невербальні - мову тіла, міміку, а також контакт очей, які разом формують загальне сприйняття спілкування. Ці елементи відіграють важливу роль у тому, як учитель передає інформацію і як його повідомлення сприймаються учнями.

Не менш важливим є те, як учитель реагує на своїх учнів. Стиль спілкування охоплює не тільки те, як учитель говорить, а й те, як він слухає і сприймає відповіді своїх учнів. Ця взаємодія створює атмосферу довіри та взаєморозуміння, що, своєю чергою, сприяє глибшому залученню учнів до процесу навчання. Ефективний стиль спілкування може значно підвищити мотивацію учнів, роблячи їх активними учасниками освітнього процесу, а не просто пасивними слухачами.

Варто зазначити, що стиль спілкування формується під впливом безлічі чинників, включно з особистісними рисами вчителя, його професійним досвідом, культурними впливами та засвоєними моделями поведінки. Усі ці аспекти впливають на те, як учитель висловлює свої думки і почуття, а також на те, як він інтерпретує реакції та емоції своїх учнів. Наприклад, учитель, який має високий рівень емоційного інтелекту, буде більш чуйним до настрою класу і зможе адаптувати свій стиль спілкування залежно від ситуації, що дає йому змогу ефективно управляти динамікою уроку.

Крім того, стиль спілкування вчителя може мати значний вплив на формування навчальної атмосфери в класі. Учителі, які використовують відкритий, підтримувальний і надихаючий підхід, як правило, створюють середовище, у якому учні почувуються комфортно, можуть вільно висловлювати свої думки та ідеї, а

також не бояться припускатися помилок. Це особливо важливо для активізації пізнавальної діяльності: коли учні почуваються безпечно, вони більш схильні до дослідницької діяльності, постановки запитань та активної участі в обговореннях.

Під стилем педагогічної взаємодії або стилем педагогічного спілкування розуміють відносно стабільний підхід до ведення педагогічної діяльності та комунікації з учасниками освітнього процесу. Основними стилями педагогічної взаємодії є [46] (схема 1.3):

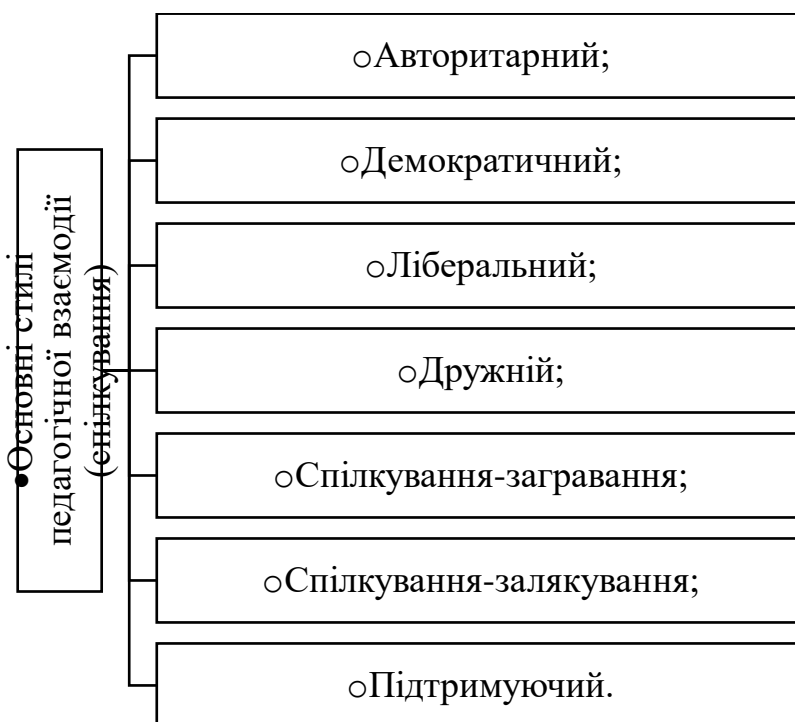


Схема 1.3. Основні стилі педагогічної взаємодії (спілкування)

Дві назви, згадані раніше, у стилях педагогічної взаємодії (демократичний та ліберальний), є не зовсім точними з етимологічної та семантичної точок зору. Наприклад, демократія буквально означає «влада народу». Таке визначення може стосуватися політики, але не освіти. Людина самостійно обирає шлях свого життя та несе відповідальність за всі свої досягнення. Зазвичай на уроках у школі педагоги використовують так званий «ліберальний стиль освітньої взаємодії».

Справжнє значення терміну «ліберальний» полягає в пріоритеті свободи, яка вважається важливою цінністю для людини. Свобода distinguishes людини від

усього, що не має людської сутності. Екзистенційна філософія визначає сенс свободи так, що людина перестає бути об'єктом. Проте терміни «ліберальний стиль» варто сприймати як невідале поняття для сучасного освітнього дискурсу з кількох причин.

По-перше, через традиційне та помилкове розуміння цього терміну більшістю педагогів. По-друге, через нестачу ефективних критеріїв для діагностики цього стилю в освітньому спілкуванні. По-третє, через те, що параметри шкільного життя суворо регламентуються різними нормативними актами, освітніми стандартами та бюрократичними директивами, що призводить до того, що вчителі (як і учні) фактично не мають свободи.

Підкреслимо, що у наукових колах виділяють три принципово різні за своєю психологічною природою стилі спілкування: авторитарний, маніпулятивний, інтерактивний (діалогічний).

Критерієм, який дозволяє з достатньою точністю визначити той чи інший стиль, є симетричність або асиметричність, що виникає під час спілкування, а також розуміння або нерозуміння з боку інших учасників спілкування, а також деталі цього розуміння. Учасники освітньої взаємодії можуть отримувати (або не отримувати) результати в процесі розвитку спілкування.

Розглянемо більш детально особливості авторитарного стилю. В цілому, авторитарний стиль спілкування – це один зі стилів лідерського спілкування, який характеризується підходом «зверху вниз», коли лідери приймають рішення і диктують інструкції своїм командам. Цей стиль може бути ефективним у ситуаціях, які вимагають швидких дій або чітких вказівок. Вчитель також є лідером, тому у своїй діяльності нерідко використовує саме цей стиль спілкування.

Перший критерій його характеристики (симетрія/асиметричність) виявляється в чітко вираженій комунікаційній асиметрії. Цей критерій проявляється в прагненні до авторитетної домінації в навчальному спілкуванні. Це вказівки, які не підлягають запереченню, накази у формі команд, а також накази, виражені інтонацією голосу тощо як у вербальному, так і в невербальному спілкуванні — домінуючі жести, вказівки, а також пантомімічні дії [93].

Відсутність бажання розуміти інших учасників спілкування є другим критерієм (розуміння / нерозуміння) серед представників авторитарних груп. Авторитаризм прагне до того, щоб інші учасники спілкування слідували його вказівкам лише за допомогою сили. В таких умовах спілкування не розглядається як основа для розуміння інших.

Авторитарний стиль практично не враховує 3-й критерій (розвиненість/нерозвиненість у розвитку), оскільки перешкоджає розвитку учасників освітньої взаємодії. Авторитарний стиль педагогічного спілкування проявляється в централізації особистості авторитарного, головним чином у використанні його особистих наказів та інструкцій. Авторитаризм – це зниження рівня самоаналізу і самоконтролю вчителя, значно розвинене придушення в розвитку самостійності і активності учня.

Авторитарний стиль управління - це, по суті, стиль, при якому вчитель повністю контролює клас. Учні не беруть активної участі і не реагують. При такому суворому стилі керівництва класом учні, які не дотримуються встановлених правил, можуть стати такими: «Я хочу бути хорошим учителем». При такому надмірно структурованому стилі навчання немає місця дружбі між учнями та викладачами. При такому стилі управління класом учні не можуть самостійно вирішувати, як їм вчитися, працювати з однолітками або брати участь в заняттях. Однак було помічено, що більшість учнів отримують вищі оцінки, коли вони працюють зі своїми однолітками, беручи участь у будь-яких заняттях. Це дозволяє учням відчувати, що їх приймають, слухають і піклуються, що сприяє відчуттю безпеки в класі. Крім того, активні стосунки з вчителями спонукають дітей повністю реалізувати свій потенціал.

Учням не дають гнучкості, щоб вони були активними і чуйними. Учитель постійно знаходиться в центрі уваги і контролює всі сторони життя в класі. Діти, які не дотримуються встановлених правил, можуть бути покарані. Цей вчитель, мабуть, не мав хороших стосунків зі своїми учнями. Що стосується успішності учнів, то авторитарний стиль управління класом дозволяє більшості учнів досягати успіху, коли діти самі вирішують, як їм вчитися, спілкуватися з однолітками або

працювати з ними, а також підтримують своє навчальне середовище. Для учнів важливо відчувати себе прийнятими, до них прислухаються, про них піклуються і вони в безпеці в класі.

Наступний стиль спілкування – маніпулятивний. Маніпулятивне спілкування характеризується використанням хитрощів, обману та впливу для того, щоб контролювати свою ситуацію, а також ситуацію оточуючих. Коли більшість людей думають про маніпуляцію, вони часто мають дві конотації: одна з них передбачає емоційне насильство та брехню, а інша - хитрість та підступність [97].

Найбільш актуальним завданням для маніпуляторів є захоплення потреб та інтересів учнів в поле свого впливу. Якщо маніпулятор не в змозі вплинути на існуючі потреби та інтереси об'єкта впливу, він хоче сформувати дефіцит, якого раніше не було. Наприклад, оцінки вважаються штучно створеними цінностями, спрямованими на маніпулювання дітьми. Проявляється такий стиль спілкування і у системі оцінювання, що також може мати вплив на пізнавальну діяльність учнів. Зрозуміло, що система оцінювання, яка існує в сучасному шкільному світі, - це стиль взаємодії, що включає симетрію або асиметричність, яка виникає в комунікативному просторі. Стиль маніпуляції використовувався ще в давнину, в середні століття, після чого художник-фокусник приймав дітей як своїх, тому що при оперативному стилі в педагогіці – умінні маніпулювати різними предметами, маріонетками, смикають за ниточки, маніпулятори не хочуть нав'язувати учням свої власні цілі і цінності.

Маніпулятори і авторитарні особистості (психологічний аспект) використовують одну і ту ж стратегію спілкування – вони намагаються домінувати і управляти, але тактика у них різна. Маніпулятори-це психологічно грамотні авторитарні особистості, які розуміють, що такий стиль поведінки не вигідний їм самим, і використовують інші методи управління поведінкою.

Таким чином, він може досягти великих успіхів у своїй діяльності. Якщо ступінь авторитарності в поведінці і пізнанні людини знижується, а гнучкість, навички і точність спілкування поліпшуються, але особистісна складова не зачіпається, то синдром авторитарності не змінюється на рівні Я-концепції і

структури важливої мотивації, тому дуже ймовірно, що синдром авторитарності не впливає на особистість людини. в результаті вийде той же «авторитаризм», але більш освічений і ефективний, тобто маніпулятори. Отже, якщо ми розглянемо перший критерій (симетрія/асиметрія асиметричності), то побачимо, що маніпулятивний і авторитарний стиль відноситься до асиметрії, але ця асиметрія спрямована в авторитарну сторону.

Згідно з показниками маніпулятивного стилю (розуміння/нерозуміння), суб'єкт дуже добре приєднується і намагається зрозуміти інших учасників спілкування, але в той же час він хоче залишатися «неопублікованим». Маніпулятора можна відрізнити за високим рівнем креативності: він може зрозуміти інших, але це його власна нещирість і скритність.

Велике значення для маніпулятора має те, що якщо є маніпулятор, який управляє потребами, інтересами і «точками уразливості» об'єктів маніпулювання і захоплення в поле свого власного впливу, то в таких випадках він буде намагатися штучно сформувати дефіцит, якого раніше не було.

Наприклад, оцінки вважаються штучно створеними цінностями, спрямованими на маніпулювання дітьми. Очевидно, що існуюча система оцінювання орієнтована на отримання інформації про якість знань учнів і управління їх усвідомленістю і поведінкою, тому немає необхідності задовольняти існуючі потреби об'єкта експлуатації.

Згідно з третім критерієм (нерозвиненість/розвиненість), стиль роботи має свої особливості: як правило, об'єкт роботи розвивається тільки за рахунок об'єкта експлуатації. Педагоги, які активно використовують цей стиль, використовують різні методи і техніки активізації. Освітні та позакласні заходи стимулюють пізнавальні інтереси школярів, міняючи їх власний сенс і цілі. Маніпулятори часто виявляються у випадках підвищеного інтересу до психологічних методів. З «ефективних впливів» воліють сугестивні техніки [95].

Незважаючи на те, що в більшості ситуацій маніпулятори є більш успішними, ніж авторитарні, психологічний, освітній та соціальний вплив на об'єкт маніпулятивного впливу може бути ще більш негативним, ніж у випадку

авторитарного впливу. Як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники вважають, що маніпулятивний вплив перешкоджає не тільки розвитку людини (об'єкта маніпуляції), його свободі і відповідальності, але і його особистості (втрата автентичності, конформізм, невроз тощо). У зв'язку з цим, пізнавальна діяльність учнів та у тому числі і їх самостійна пізнавальна діяльність перебувають під загрозою.

Психологічно маніпулятивний стиль взаємодії має певні ментальні підміни, необхідні риси особистості. Якщо авторитарною людиною найчастіше рухає неусвідомлене прагнення до самоствердження, то маніпулятор свідомо прагне до переваги, наслідки його маніпуляції можуть бути абсолютно негативними. Маніпулятор непослідовний, або за словами Шострома, це завжди буде «розірвана» особистість, яка контролює свої емоції і афекти. В результаті у маніпулятора виникає невроз або психоз через постійний психологічний стрес.

Наступний стиль спілкування – це діалогічний стиль. Діалогічний стиль – це стиль спілкування, заснований на діалозі. Діалог може бути неправильно витлумачений як спілкування між двома людьми. При правильному розумінні діалог сприймається як симетричні відносини, які визначають право кожної людини на взаємне прийняття і взаємоповагу.

Якщо ми розглянемо перший критерій, то слід зазначити, що стиль діалогу характеризується комунікативною симетрією. Ця симетрія справедлива, а не в маніпулятивному стилі. Тому, відповідно до інтерактивного стилю педагогічного спілкування, всі учасники педагогічної взаємодії прагнуть до діалогу, заснованого на взаєморозумінні і співпраці.

Діалог - це одна з головних умов самореалізації та особистісного зростання. Діалог - це базова особистісна рівноцінність дорослих і дітей, у кожного з яких є функціональна специфіка, але це жодним чином не впливає на взаємини між ними, вони разом рухаються до своїх цілей, і у кожного відбувається особистісне зростання.

Згідно з другим критерієм, стиль діалогу має спрямованість на взаєморозуміння. Питання побудови комунікації при повному розумінні

співрозмовника також важливий, оскільки діалог заснований на взаєморозумінні, якщо порівнювати з оперативним стилем [96].

За третім критерієм (нерозвиненість/ розвиненість) слід зазначити, що при використанні діалогового стилю створюється оптимальна можливість для повного процвітання і особистісного зростання всіх учасників спілкування. Побудовування діяльності за допомогою діалогів професійна позиція викладача - це питання, на якому ґрунтується рівноправне становище учасників процесу. Такі викладачі не є супервізорами або керівниками, психологи називають таких викладачів фасилітаторами. Вони володіють мобільністю в спілкуванні і здатністю змінювати свою діяльність. Відмінною рисою таких викладачів є низький рівень тривожної самооцінки. Інтерактивний стиль забезпечує особисту чесність, прагнення до самореалізації, свободу від психологічних захистів і відсутність неврозів [86].

Важливими стилями спілкування є також демократичний та ліберальний. Також важливо, щоб учні мали активні стосунки з учителем. Як говорить прислів'я, «діти не вчаться у ненависників». Коли вчителі не дозволяють учням робити внесок у роботу та співпрацювати, створювати атмосферу, вони не можуть розкрити свій потенціал, тому демократичний та ліберальний стилі стають дуже важливими.

Ліберальний стиль спілкування заснований на безпринципному, байдужому ставленні педагога як до позитивних, так і до негативних дій вихованців, характеризується потуранням будь-яким їхнім діям. Тобто, ліберальний стиль управління класом передбачає як низький рівень контролю, так і залучення учнів. Діти в основному залишаються самостійно і роблять те, що вони роблять так, як їм подобається. В основному це пов'язано з відсутністю структури та планування у вчителів та керівництва школи [47].

Поєднуючи низький рівень контролю з низьким рівнем залучення, дуже мало учнів досягають успіху. У таких ситуаціях доля дітей в сфері освіти непередбачувана. Надані самі собі, учні можуть так і не отримати достатніх можливостей і керівництва, щоб максимально розкрити свій потенціал. Вчителі, які належать до цього стилю, не приваблюють і не хочуть бачити учнів. Вчитель не



бере участі в роботі, що іноді призводить до того, що поведінка учня стає некерованою.

Через низький рівень контролю та залучення освітня доля учнів може бути не надто перспективною. Учитель намагається показати кращих з учнів. Він повинен допомагати їм розвиватися в навчанні і соціальному плані. Це не відбувається, коли рівень участі низький. Студенти, які підпадають під цей стиль управління класом, повинні мати досвід у структурованому, індивідуалізованому навчанні, академічній співпраці з однолітками або активному вдосконаленні. Учні не можуть реалізувати свій потенціал у класі, де вчитель не працює з ними або, принаймні, не працює над ними з максимальною віддачою [87].

В той же час, демократичний стиль спілкування заснований на повазі, довірі, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу. Базується він на прагненні донести мету діяльності до свідомості учнів, залучити їх до участі в спільній діяльності. Окрім цього, демократичний стиль керівництва класом висуває більше вимог до вчителів, оскільки вчителі повинні вміти встановлювати позитивні стосунки з учнями, які характеризуються діалогом, відкритістю до досвіду учнів, заохоченням та наданням простору для вираження думок, запитань та відповідей [100].

Вчителі заохочують динамічні, інтерактивні методи і співпрацю під час навчання, у студентів розвивається відповідальність за активне вивчення, вираження своїх думок і зміцнення впевненості в собі. Завдяки демократичному стилю керівництва класом, автономний і рефлексивний професійний вчитель, який заохочує учнів до самопізнання, а також до їх особистісного зростання і саморозвитку, є складним і необхідним процесом.

Вчителі, які дотримуються демократичного стилю керівництва в класі, заохочують залучення учнів до процесу прийняття спільних рішень і дій. Він встановлює високий рівень контролю та участі, встановлює обмеження та контролює учнів, але в той же час вони відчувають задоволення від виконаних завдань. На відміну від авторитарних вчителів, демократичні вчителі завжди прагнуть до співпраці, взаємності, рівності з учнями і завжди ведуть до активного

навчання. У викладанні він використовує інтерактивні методи, пояснює свої рішення та висловлює свою думку. Він заохочує впевненість і самоповагу студентів, ділячись з ними соціальними стратегіями співпраці та конкуренції.

У своїх дослідженнях вчені підтверджують, що демократичний стиль керівництва важливий для створення когнітивних структур і механізмів контролю поведінки. Вони забезпечують розвиток самостійності і відповідальності дітей, тому вчителі дають поради, надають підтримку, прагнуть до співпраці, заохочують, визнають і не карають учнів, але намагаються розвивати відповідальність всередині групи для досягнення кінцевого результату. Кінцева мета демократичного стилю керівництва класом-навчити учнів приймати відповідальні рішення, керуючись принципом, що вони повинні вчитися на своїх діях та рішеннях.

Вчителі пояснюють і застосовують логічні висновки, учні засвоюють ці підстави існуючих правил і вчаться саморегуляції. Перевага демократичного стилю полягає в тому, що учнів навчають правильній поведінці. У класі більшість дітей дисципліновані і працьовиті, стиль навчання менш напружений і невимушений для всіх, менше можливостей для конфліктів і більше можливостей для творчої та дослідницької роботи. Цей стиль також проявляється у своєрідних обмеженнях, що спостерігаються в контексті встановлення допустимих меж.

Освітні цілі не можуть бути досягнуті методами і формами навчання, при яких учні грають роль пасивних учасників освітнього процесу. Нам потрібна здатність вчителя до активної співпраці, консультивання, виховна роль і навички ефективного управління класом. Спілкування з учнями, створення позитивної атмосфери в класі, дотримання правил дисципліни, вибір форм і методів навчання, спрямованих на безперервне зростання і розвиток учнів. Це висуває високі вимоги до постійного професійного розвитку вчителів з точки зору якості освіти.

Таким чином, пізнавальна діяльність учнів – це особливий вид діяльності, який проявляється у їхньому умінні одержувати від дорослого і самостійно ставити пізнавальні завдання, добирати способи досягнення мети і результату. Пізнавальна діяльність дає можливість учням перейти з незнання до знання, з невміння до вміння. Саме вона стає основою їх навчальних досягнень та дає можливість

забезпечити належний розвиток їх особистості. Складові пізнавальної діяльності учнів визначаються її складовими з психологічної точки зору. Особливо варто відмітити те, що на пізнавальну діяльність учнів можуть впливати різні фактори, одним із яких є стиль педагогічного спілкування та взаємодії. Від ролі вчителя багато в чому залежить пізнавальна діяльність учнів, тому важливо забезпечити позитивне ставлення вчителя до учнів за умов дотримання власного статусу. Також слід зробити усе, аби учням було цікаво, аби вони були активним, а їх особистість поважали.

### **1.3. Методичні засади дослідження**

Методика І.І. Риданової «Стилі педагогічного спілкування»

Метод І.І. Риданової під назвою «Стилі педагогічного спілкування» пропонує систему класифікації комунікативних стилів, які використовують вчителі в спілкуванні з учнями. Ця класифікація допомагає з'ясувати, як різні методи взаємодії можуть вплинути на навчальний процес та взаємини в рамках класу.

Основні стилі педагогічного спілкування включають:

Авторитарний стиль: відрізняється високими вимогами та суворістю. Вчителі, які дотримуються цього підходу, часто застосовують покарання та обмеження, вимагаючи абсолютного підкорення від своїх учнів. Така методика може викликати конфлікти і занепокоєння серед учнів через брак підтримки і доброзичливого ставлення. [74].

Демократичний стиль: характеризується відкритістю, доброзичливістю та співпрацею між педагогом і учнями. Освітняни, які дотримуються цього стилю, активно залучають учнів до навчального процесу, підтримують їх ініціативу та самостійність. Це, в свою чергу, сприяє формуванню позитивної атмосфери та ефективному засвоєнню навчального матеріалу.

Ліберальний стиль: відзначається невеликим ступенем контролю та значною автономією для учнів. Викладачі в рамках цього підходу втручаються в навчальний процес меншою мірою, що дозволяє школярам більше діяти самостійно. Проте,

надмірна автономія може привести до недостатнього керівництва і структури в навчанні.

Методика Риданової підкреслює важливість вибору адекватного стилю спілкування залежно від ситуації та індивідуальних особливостей учнів. Важливо, щоб педагоги були гнучкими і вміли адаптувати свій стиль спілкування, створюючи сприятливі умови для розвитку і навчання дітей [75].

Риданова підкреслює, що істинне і продуктивне спілкування вимагає відкритості, поваги і готовності до діалогу. Необхідно прагнути до глибших стилів, заснованих на емпатії та активному слуханні. Лише такий підхід здатен створити міцні та стійкі зв'язки, які приносять користь як в особистому, так і в професійному житті.

«Спілкування-залякування» характеризується використанням погроз або маніпулятивних прийомів для досягнення своїх цілей. Цей стиль може бути ефективним у короткостроковій перспективі, створюючи видиме підпорядкування у співрозмовника, однак у довгостроковій стратегії він призводить до руйнування довірчих відносин. Люди, які відчувають страх, стають менш відкритими, часто уникають спілкування і можуть навіть замикатися в собі, що негативно позначається на командній роботі та взаємодії.

З іншого боку, «спілкування-загравання» являє собою спробу завести розмову через жарти або флірт. Хоча цей стиль може створити легку і невимушену атмосферу, він рідко формує глибоке розуміння і повагу між учасниками спілкування. Часто такі взаємодії сприймаються як поверхневі, і їхній ефект швидко розсипається, залишаючи лише легке здивування [50].

Методологічний підхід до стилів спілкування вчителя відіграє ключову роль у стимулюванні пізнавальної активності учнів. Ефективність цього підходу проявляється через застосування різних педагогічних стилів і методів, спрямованих на збільшення мотивації та залучення учнів до активного процесу навчання.

Основні аспекти методологічного підходу включають:

Активність і зацікавленість. Учителі, які використовують демократичний стиль спілкування, створюють атмосферу довіри та відкритості, що сприяє

зростанню інтересу до навчання та активності учнів. Це, своєю чергою, допомагає формувати в учнів здібності до самостійного дослідження та розвитку творчого мислення.

Інтерактивні підходи в навчанні: застосування таких інтерактивних методів, як ігрові заняття, обговорення та проєктні роботи, активізує пізнавальну діяльність учнів. Наприклад, незвичайні уроки, уроки у форматі подорожей і конференції сприяють формуванню широкого спектра компетенцій у школярів, включно із соціальною, міжкультурною та комунікативною компетентностями.

Компетентнісний підхід: у межах цього підходу компетенції сприймаються як сукупний результат діяльності учнів, що формується через комбінацію знань, умінь та особистісних якостей. Для сприяння розвитку цих компетенцій педагоги застосовують завдання, що включають аналіз даних, опрацювання таблиць, схем і діаграм. Такий підхід дає змогу учням не лише здобувати теоретичні знання, а й ефективно використовувати їх у практичних ситуаціях [8].

Демократичний підхід до спілкування являє собою один із найрезультативніших методів в освіті, що сприяє формуванню активності, креативності та незалежності учнів. Основою цього підходу є партнерські зв'язки між учителем і учнями, а також взаємна повага і щирість у діалозі.

Цей стиль сприяє створенню атмосфери, в якій кожен учасник процесу відчуває себе почутим і цінним, що, своєю чергою, стимулює учнів до активнішої участі в навчальному процесі. Ця взаємодія не тільки розвиває їхні індивідуальні здібності, а й формує колективний дух, важливий для досягнення спільних цілей.

Такий підхід дає змогу створювати умови, за яких особистість учня стає центром навчання, а вчитель виступає не тільки як джерело знань, а й як координатор, що підтримує самостійне дослідження і творчість своїх студентів.

Основні характеристики демократичного стилю:

Співпраця і партнерство: вчитель і учні взаємодіють як рівноправні партнери. Учні активно залучені до процесів ухвалення рішень, розроблення навчальних планів та аналізу підсумків. Це сприяє формуванню в них почуття відповідальності та незалежності.

Взаємна повага та довіра: В умовах демократичного підходу педагог виявляє повагу до думки та поглядів учнів. Учні відчувають підтримку та довіру від свого вчителя, що створює позитивну та комфортну атмосферу для освітнього процесу. [11].

Методи інтерактивного навчання: Демократичний підхід передбачає застосування інтерактивних освітніх технік, таких як командні проєкти, обговорення, рольові ігри та інші активні форми навчальної діяльності. Це допомагає учням брати активнішу участь у процесі навчання і сприяє розвитку їхніх навичок спілкування та співпраці.

Приклади застосування демократичного стилю в освітньому процесі:

Групові завдання та обговорення: учні взаємодіють у команді, працюючи над проєктами, що дає їм змогу обмінюватися ідеями, ухвалювати колективні рішення та представляти підсумки своїх зусиль. Роль вчителя полягає в тому, щоб бути координатором і фасилітатором, підтримуючи учнів, але не нав'язуючи своїх думок.

Рольові ігри та симуляції: застосування рольових ігор дає можливість учням прийняти іншу точку зору, сприяючи розвитку емпатії та розумінню різних позицій. Наприклад, на уроках історії учні можуть відтворювати події минулих часів, аналізуючи поведінку історичних постатей.

Обговорення та дебати: учні залучаються до діалогів та суперечок, де вони мають змогу висловлювати свої думки та аргументи. Вчитель спонукає учнів мислити критично та аналізувати подані їм відомості.

Переваги демократичного підходу:

Формування критичного мислення: учні вчаться аналізувати матеріали, формулювати свої думки та обґрунтовувати їх.

Збільшення мотивації: демократичний підхід сприяє зростанню навчальної мотивації, оскільки учні відчувають себе важливими учасниками освітнього процесу[50].

Розвиток навичок спілкування: учні опановують ефективні способи взаємодії, роботи в групі та розв'язання суперечок.

Компетентнісний підхід в освітньому процесі спрямований на розвиток у школярів основних компетенцій, необхідних для успішного існування та професійної кар'єри. Цей підхід акцентує увагу на тому, щоб учні набували не лише теоретичних знань, а й практичних умінь, навичок, а також особистих характеристик, що дають їм змогу застосовувати отримані знання в реальних ситуаціях [12].

Інтерактивні методи навчання є ефективними засобами підвищення залученості та мотивації учнів до навчання. Ці методи сприяють активному залученню учнів у процес навчання, розвивають їхні комунікативні навички, критичне мислення та здатність працювати в команді.

Основні інтерактивні методи:

Групові проєкти:

Завдання: учні працюють в малих групах над спільним завданням або проєктом.

Переваги: розвиває навички співпраці, комунікації та лідерства. Сприяє глибшому розумінню матеріалу через обговорення та обмін ідеями.

Приклад: створення презентацій або постерів на задану тему, спільне дослідження проблеми та представлення результатів.

Рольові ігри:

Завдання: учні виконують ролі різних персонажів або історичних постатей у певних ситуаціях.

Переваги: розвиває емпатію, розуміння різних точок зору, навички публічного виступу.

Приклад: розігрування історичних подій, дебати між персонажами літературних творів.

Дискусії та дебати:

Завдання: учні обговорюють певну тему або проблему, висловлюють свої думки та аргументи.

Переваги: розвиває критичне мислення, вміння аргументувати та відстоювати свою точку зору.

Приклад: дебати на теми соціальних проблем, обговорення етичних дилем.

Мозковий штурм (брейнстормінг):

Завдання: учні генерують якомога більше ідей на задану тему за обмежений час.

Переваги: сприяє розвитку креативності, вміння швидко генерувати ідеї, працювати в команді.

Приклад: вироблення рішень для екологічних проблем, ідеї для шкільних проєктів.

Кейсовий метод (case study):

Завдання: учні аналізують конкретну ситуацію або проблему, запропоновану вчителем, та шукають шляхи її вирішення.

Переваги: розвиває навички аналізу, прийняття рішень, застосування теоретичних знань на практиці.

Приклад: аналіз бізнес-ситуацій, розв'язання юридичних кейсів.

Переваги інтерактивних методів:

Залучення учнів: учні активніше беруть участь у навчальному процесі, що підвищує їхню мотивацію.

Розвиток навичок: інтерактивні методи сприяють розвитку критичного мислення, комунікації, співпраці, лідерських якостей.

Практичне застосування знань: учні вчаться застосовувати теоретичні знання у реальних ситуаціях.

Підвищення інтересу до навчання: зміна формату уроків робить навчання цікавішим та різноманітнішим.

Основні аспекти компетентнісного підходу:

Ключові компетентності:

Комунікативні компетентності: здатність ефективно спілкуватися рідною та іноземними мовами [15].



Інформаційні компетентності: вміння працювати з інформацією, використовувати інформаційні технології.

Соціальні та громадянські компетентності: здатність до співпраці, відповідальності, активної участі в суспільному житті.

Здоров'язбережувальні компетентності: знання та вміння, пов'язані зі здоровим способом життя.

Методи та форми навчання:

Проектна діяльність: учні працюють над довгостроковими проектами, які об'єднують кілька предметів та вимагають застосування різних компетентностей.

Інтерактивні методи навчання: Використання дискусій, рольових ігор, мозкових штурмів, які сприяють активному залученню учнів до навчального процесу.

Практико-орієнтовані завдання: завдання, які мають практичне застосування і дозволяють учням використовувати отримані знання в реальних ситуаціях.

Оцінювання компетентностей:

Формувальне оцінювання: постійне оцінювання прогресу учнів у процесі навчання, зворотний зв'язок та корекція навчальних завдань.

Критеріальне оцінювання: визначення чітких критеріїв успішності для кожної компетентності та використання цих критеріїв при оцінюванні знань і вмінь учнів.

Переваги компетентнісного підходу:

Підвищення мотивації до навчання: учні бачать практичне застосування знань і розуміють їхню цінність.

Розвиток життєвоважливих навичок: учні здобувають навички, необхідні для успішного життя та кар'єри.

Гнучкість навчального процесу: можливість адаптації навчальних програм до індивідуальних потреб учнів.

Приклади реалізації компетентнісного підходу:

Проектні роботи: учні можуть створювати проекти на тему екології, де вони досліджують проблему забруднення навколишнього середовища, пропонують рішення та презентують свої результати.

Інтегровані уроки: проведення уроків, які об'єднують кілька предметів, наприклад, математику та біологію, для вирішення конкретних завдань, таких як розрахунок популяцій тварин у певному середовищі [20].

## **Висновки до розділа 1**

Отже, важливість активної пізнавальної діяльності учнів також проявляється в контексті індивідуалізації навчання. Враховуючи особисті інтереси та здібності кожного учня, викладачі можуть адаптувати освітні підходи, що значно збільшує залученість дітей у процес. Це дає можливість не лише поглибити їхні знання, а й розвинути пристрасть до навчання, що в довгостроковій перспективі формує стійку мотивацію до навчання.

Демократичний стиль спілкування між учителем та учнями передбачає відкритість до діалогу, що створює простір для обміну думками та активної участі учнів в освітньому процесі. Така взаємодія формує в них упевненість у своїх силах і бажання висловлювати власні ідеї, що, своєю чергою, сприяє їхньому емоційному розвитку та соціалізації.

Сучасні освітні технології, такі як проектне навчання та використання цифрових ресурсів, також відіграють суттєву роль у стимулюванні пізнавальної активності. Вони не тільки роблять процес навчання більш динамічним, а й розвивають у дітей необхідні навички для ефективної роботи в команді, що вкрай важливо в умовах мінливого світу, який швидко змінюється.

Таким чином, комплексний підхід до організації навчального процесу, що ґрунтується на активній пізнавальній діяльності та демократичному стилі спілкування, стає запорукою успішного навчання та гармонійного розвитку учнів у сучасному суспільстві.

## **РОЗДІЛ 2. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВЧИТЕЛЯ НА РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ШКОЛЯРІВ**

### **2.1 Методи психологічних досліджень**

Мета дослідження: теоретичним та емпіричним шляхом визначити основні аспекти ролі стилю спілкування вчителя на уроках історії як чинника розвитку пізнавальної діяльності учнів.

Для досягнення поставленої мети важливим було вирішення наступних емпіричних завдань:

- 1) визначити стиль педагогічного спілкування вчителів;
- 2) з'ясувати рівні пізнавальної активності школярів;
- 3) визначити особливості впливу стилю педагогічного спілкування вчителя на розвиток пізнавальної активності школярів.

В основу нашого дослідження було покладене припущення про те, що пізнавальна активність школярів визначається комплексом психолого-педагогічних чинників, серед яких ми виділяємо стиль педагогічного спілкування вчителя. Розвитку пізнавальної активності школярів на уроках історії сприятиме особистісно-орієнтований стиль спілкування вчителя.

У процесі дослідження використано наступні емпіричні методи: спостереження, анкетування, опитування; тестування; методи статистичного аналізу даних та їх графічного представлення. У якості психодіагностичних методик використовувалася методика дослідження стилю педагогічного спілкування Н.К.Уварової, методика дослідження рівня пізнавальної активності школярів О. Горчинської, методика дослідження структури пізнавальної активності школярів Б. Пашнєва.

З метою виявлення типу спілкування педагога з учнями проводилося цілеспрямоване спостереження. В основу спостереження покладена схема фіксації способів спілкування вчителя з класом, характеру заохочень і осуджень, що властиві даному вчителю. Виділено дві групи спілкування: 1 – розвиваюче спілкування (схвалення, заохочення, побажання) і 2 – формальне спілкування

(мораль, покарання, докори, окрики). В процесі спостереження за взаємодією вчителя з дітьми, фіксувалися його комунікативні вміння, які найбільш яскраво проявлялися у характері звернень до дітей, їх частоті, співвідношенні звертань до окремих дітей і групи в цілому, у вимогах до своїх вихованців та в оцінних ставленнях до результатів їхньої діяльності, поведінки.

За допомогою «Методики класифікації суджень» Н.К.Уварової визначався переважний напрямок вчителя або на зовнішні поведінкові якості дитини як учня, на дисциплінарну модель навчальної діяльності, або на творчу взаємодію з учнем, діалог та партнерство. Наявність у вчителя орієнтації першого типу розглядалась як його спрямованість на реалізацію учбово-дисциплінарної моделі спілкування; наявність у вчителя орієнтацій другого типу розглядалися як його установка на особистісно-орієнтовану модель спілкування.

Для аналізу пропонувалось шість якостей: «дисциплінованість», «ретельність», «товариськість», «допитливість», «творчість», «активність», «критичність мислення».

Методика включає 48 суджень за наступним принципом: «Вчитель, який стверджує, що він цінує більше всього в учнях (вказує одну з 6 якостей) – «відвертий». В трьох інших варіантах замість висновку «відвертий», вставлялось відповідно «не відвертий», «обманює сам себе», «відвертий перед собою». Чотири інших судження, що включали ті ж якості, мали вид: «Вчитель, який стверджує, що він менш всього цінує в учнях (якості, що оцінюються) – «відвертий», (або в трьох інших варіантах), «не відвертий», «обманює сам себе», «відвертий перед собою». Таким чином, кожна якість оцінювалась вчителем вісім разів.

З метою дослідження пізнавальної активності школярів використовувалися методика О. Горчинської та методика Б. Пашнева

Методика О. Горчинської «Пізнавальна активність школяра» адаптована до цілей нашого дослідження. Учням пропонується дати відповіді на такі питання:

1. Чи подобається тобі виконувати завдання пошукового чи дослідницького характеру на уроках історії?

2. Що тобі подобається у завданнях пошукового чи дослідницького характеру з історії?

3. Що ти відчуваєш під час роботи над завданнями, що потребують достатньо часу та зусиль?

4. Наскільки емоційно ти ставишся до нового завдання з історії, над яким потрібно поміркувати?

5. Чи багато ти читаєш додаткової літератури історичного напрямку?

6. Чи звертаєшся ти, зазвичай, до додаткової літератури чи Інтернет джерел при виконання завдань з історії?

7. Що ти робиш, якщо у тебе виникли питання під час вивчення нової теми з історії?

8. Що ти робиш, якщо дізнаєшся про щось нове на уроці?

9. Чи здатний ти, за необхідності, присвятити час тривалій інтелектуальній активності, ігноруючи відпочинок чи розваги?

10. Як часто на уроках історії ти присвячуєш час розумовій діяльності?

Обробка даних здійснюється так: кількість відповідей «1» (8-10) свідчать про високий ступінь розвитку допитливості; відповіді «2» (4-7) – про помірний ступінь; відповіді «3» (3-0) – про низький ступінь сформованості та розвитку допитливості учнів.

Методика дослідження рівня пізнавальної активності за опитувальником Б.К. Пашнева. Цей опитувальник розроблено у Харківському науково-методичному педагогічному центрі управління освіти психологом Б. К. Пашневим. Опитувальник дозволяє визначити рівень пізнавальної активності учня і порівняти його з нормативними показниками для різних вікових груп. Пізнавальна та розумова активність лежать в основі будьякої навчальної діяльності школяра на всіх вікових етапах його розвитку.

Пізнавальна активність – це міра розумового зусилля, що спрямована на задоволення пізнавального інтересу, й містить у собі: швидкість психічних процесів; легкість пробудження активності; напруженість; потребу в розумових

зусиллях і враженнях; наполегливість у засвоєнні нового матеріалу і низку інших показників.

Контингент, вікові категорії: використовується з 9 років. Може бути використана, як при індивідуальному обстеженні, так і для групової діагностики. Терміни та час проведення: дослідження може проводитися протягом року. Методика займає близько 20-25 хвилин.

Опитувальник складається з 52 питань, з яких 42 спрямовані на вивчення пізнавальної активності, а 10 – на дослідження щирості або соціальної бажаності відповідей. Існують показники норми для учнів віком від 9 до 17 років, окремо для хлопчиків і дівчаток.

Інструктаж. Заповніть, будь ласка, паспортну частину бланку. Прослухайте уважно запитання, варіанти відповідей зазначені у бланку: «а», «б». Відмітьте галочкою, рисками, зірочкою (продемонструвати на дошці) потрібний варіант відповіді. Важливо, щоб помітка була розташована не поряд, а на самій букві — це суттєво для процедури обробки. Довго не розмірковуюйте, бо тут немає «правильних» чи «неправильних» відповідей: правильною буде та, яка відображує саме вашу думку.

Варіанти індивідуальних відповідей порівнюються з ключем. За кожен збіг нараховується 1 бал. Загальна сума набраних балів порівнюється з наявними нормами для відповідних вікових груп. Опрацювання результатів: низький рівень пізнавальної активності: 0-12 балів; середній рівень пізнавальної активності: 13-25 балів; високий рівень пізнавальної активності: 26-42 бали.

Схема поглибленого аналізу пізнавальної активності школярів включає наступні шкали: рівень домагань; глибина сприйняття; творчий підхід; пошукова діяльність; схильність до частих змін діяльності; схильність до монотонної роботи; негативне відношення до навчання; спрямованість на процес; спрямованість на результат.

Таким чином, у процесі дослідження було використано низку методів наукового дослідження. Насамперед, це метод емпіричного дослідження, у

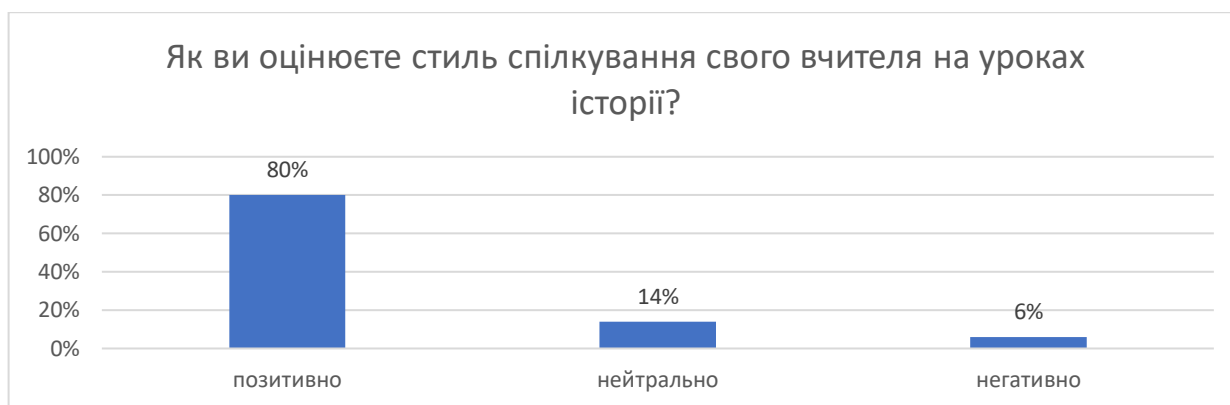
контексті чого використовувались такі методи, як анкетування та спостереження. Для опрацювання кількісних даних було використано методи статистики.

## **2.2 Показники дослідження пізнавальної активності школярів у залежності від стилю педагогічної взаємодії вчителів на уроках історії**

Для того, щоб визначити те, як саме стиль спілкування вчителя на уроках історії впливає на пізнавальну активність учнів, було проведено емпіричне дослідження – психологічний експеримент. Основний метод, який використано – метод опитування у форматі онлайн за допомогою Google форми, у межах якої було створено два опитувальника – для вчителів та учнів. Дослідження проводилось у межах Бахмутської загальноосвітньої школи I-III ступеня №5. В опитуванні взяли участь 35 учнів різних років навчання та 6 вчителів, у тому числі і вчителів історії. Дослідження дозволило визначити те, чи дійсно стиль спілкування може впливати на пізнавальну активність учнів, насамперед – на уроках історії, що надало можливість емпіричним шляхом забезпечити виконання мети дослідження у межах даної роботи.

Опитувальник, створений для учнів, складався з 10 питань, які стосувались оцінки стилю спілкування вчителя, визначення того, чи впливає стиль спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів, чи сприяє він розвитку інтересу під час уроку, чи подобається їм загалом стиль спілкування їх вчителя тощо. Опитувальник для вчителів складався з 20 питань з можливістю надання відкритої відповіді: питання стосувались визначення стилю спілкування вчителів, способів впливу на пізнавальну активність учнів за допомогою стилю спілкування, способів взаємодії з учнями з метою активізації їх критичного мислення та ін.

Проаналізуємо результати опитування учнів за створеним опитувальником. Перше питання – «Як ви оцінюєте стиль спілкування свого вчителя на уроках історії?». Отримані результати представимо на Діаграмі 1.



Діаграма 2.1. Результати відповіді на питання №1 учнів

Згідно з цим, зазначимо, що абсолютна більшість учнів позитивно оцінюють стиль спілкування їх вчителя історії. Нейтральну оцінку надали лише 14% учнів, вважаючи стиль спілкування задовільним. І тільки 6% учнів висловились негативно щодо стилю спілкування вчителя, що свідчить про те, що більшість з них задоволені стилем спілкування вчителя на уроках історії.

Наступне питання – «Чи вважаєте ви, що стиль спілкування вчителя впливає на вашу пізнавальну активність на уроці?». Більшість учнів – 80% - вважають, що стиль спілкування вчителя дійсно впливає на їх пізнавальну активність, оскільки саме це забезпечує їх зацікавленість у вивченні предмету. Про частковий або такий, що не завжди впливає на активність, висловились лише 14% учнів. 6% опитуваних вважають, що стиль спілкування вчителя не сприяє їх активності, зокрема, однією з причин є те, що їх пізнавальна активність залежить безпосередньо від самого предмету, однак, це свідчить про те, що вчитель не може зацікавити учнів та збільшити їх позитивне ставлення до предмету.

Відповіді на питання «Як ви вважаєте, чи сприяє спілкування вчителя розвитку вашого інтересу до історії?» також не є однозначними. Представимо отримані результати на Діаграма 2.





Діаграма 2.2. Відповіді учнів на питання №3

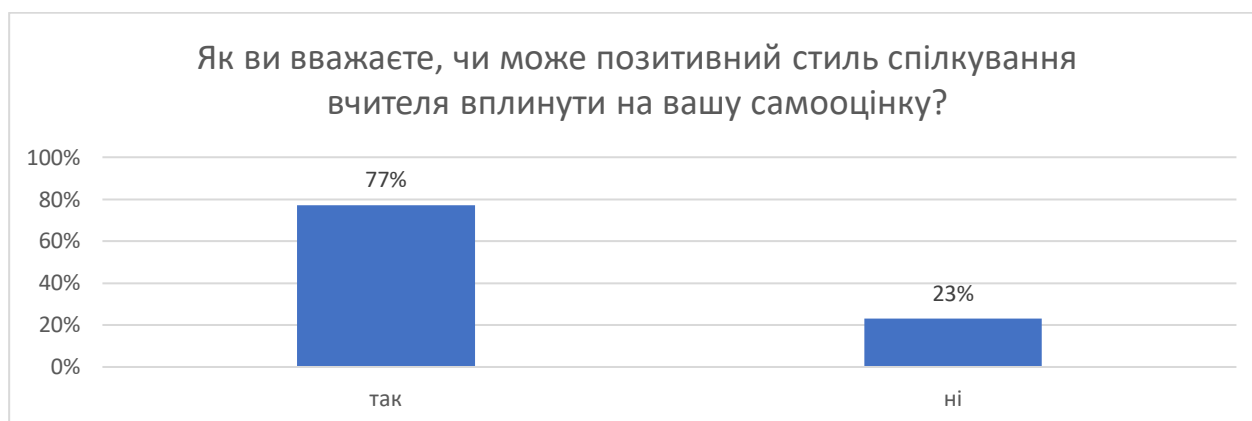
Так, більшість учнів справді вважають, що спілкування вчителя забезпечує розвиток їх інтересу до історії. Проте, є й ті учні, які мають протилежну думку, вважаючи, що вплив вчителя є частковим або відсутнім.

Щодо того, чи впливає емоційна атмосфера на уроці на зосередження та засвоєння інформації (питання №4) абсолютна більшість учнів висловились, що емоційна атмосфера має суттєвий вплив та те, наскільки вони зосереджені та наскільки якісно засвоюють інформацію. Лише два учні дали негативну відповідь. Учні вважають, що гарна емоційна атмосфера є запорукою успіху їх навчання, що забезпечує легке сприйняття навчального матеріалу, краще запам'ятовування нової інформації, а також забезпечує зацікавленість у навчанні та загалом бажання вчитися.

Відповіді на питання щодо того, чи мають учні бажання щось змінити у стилі спілкування вчителя (якщо так, то що саме) є різноманітними. Близько половини учнів висловились щодо відсутності необхідності щось змінити у стилі спілкування вчителя, деякі не надали повну відповідь. Інші запропонували власні ідеї, наприклад: збільшення емоційності у спілкуванні вчителя, збільшення кількості письмових завдань за відсутності можливості відповідати на уроках, зменшення згадування сучасної політичної ситуації, збільшення кількості історичних прикладів та життєвих ситуацій тощо. Підкреслимо, що відповіді на це питання стосуються не стилю спілкування вчителя, а його змісту безпосередньо. Лише двоє

учнів запропонували змінити саме стиль спілкування, збільшивши його емоційність, а також підвищити його «веселість».

На питання щодо того, чи може позитивний стиль спілкування вчителя вплинути на самооцінку учнів (питання №6) учні надали дещо розрізнені відповіді. Представимо результати на *Діаграма 3*.



Діаграма 2.3. Відповіді учнів на питання №6

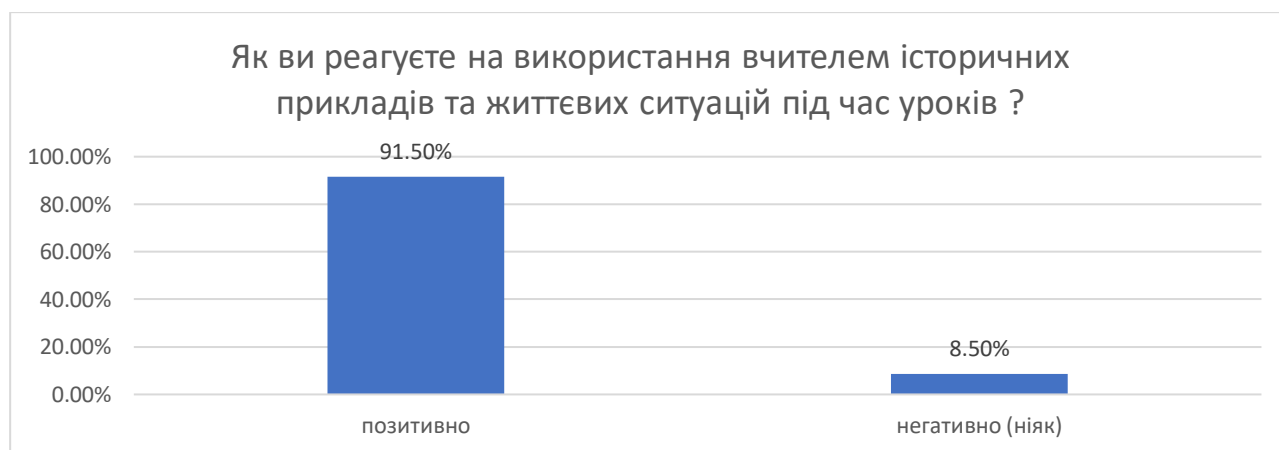
Загалом, більшість учнів (77%) вважає, що позитивний стиль спілкування вчителя дійсно впливає на їх самооцінку, оскільки якщо вчитель більше хвалить учнів, вони почувають себе ще краще, тим самим мають ще більшу мотивацію до навчання на високому рівні.

На питання про те, чи може стиль спілкування вчителя вплинути на їх мотивацію до вивчення історії, усі учні висловились про те, що стиль спілкування дійсно впливає на їх мотивацію вивчення предмету. Це пов'язано з тим, що якщо вчитель розповідає свій матеріал цікаво та захопливо, учні одразу відчувають зацікавленість у предметі, якщо ж спілкування вчителя є беземоційним, монотонним, їх мотивація до вивчення історії одразу знижується.

Також, аналізуючи відповіді учнів на питання про те, чи мають вчителі враховувати індивідуальні особливості учнів у спілкуванні (питання №8), можна сказати, що близько половини учнів вважають, що у цьому немає необхідності, аргументуючи це тим, що вчитель не може це зробити, враховуючи велику кількість учнів. Інші ж вважають, що вчитель має враховувати кожного учня,

звертати на нього увагу, залучати його, підвищувати його активність, тобто має спілкуватись так, щоб «було зручно кожному», враховуючи особливості та потреби кожного здобувача, тим самим створюючи оптимальні умови навчання для кожного учня.

Питання №9 «Як ви реагуєте на використання вчителем історичних прикладів та життєвих ситуацій під час уроків?» отримало наступні відповіді учнів (Діаграма 4):



Діаграма 2.4. Відповіді учнів на питання №9

Аналізуючи відповіді учнів на це питання, можна сказати, що більшість з них позитивно реагує на використання вчителем різноманітних історичних прикладів та життєвих ситуацій. На думку учнів, це дуже впливає на їх зацікавленість у вивченні історії, тим самим підвищує їх пізнавальний інтерес.

Наостанок, проаналізуємо відповіді учнів на питання №10 «Як ви вважаєте, чи може негативний стиль спілкування вчителя вплинути на ваші відносини з іншими учнями?». Відповіді учнів не були однотайними. Близько половини учнів вважають, що негативний стиль спілкування вчителя погіршує їх взаємини з однокласниками, третина вважає, що стиль спілкування вчителя може як впливати, так і не впливати на їх взаємовідносини з однокласниками, решта – що стиль спілкування вчителя жодним чином не впливає на їх відносини з іншими.

Загалом, як свідчать результати проведеного опитування, можна сказати, що вплив стилю спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів на уроці історії дійсно є суттєвим. Від того, яким саме є стиль спілкування вчителя, наскільки

емоційно він подає свій навчальний матеріал, наскільки може зацікавити учнів, використавши різноманітні цікаві моменти з історії чи ситуації з життя, або ж враховує індивідуальні особливості кожного учня, залежить бажання учнів навчатись, їх зацікавленість у вивченні історії, а, отже, й пізнавальна активність.

Також важливо провести аналіз відповідей вчителів, що дозволить зрозуміти те, яким саме є стиль їх спілкування, чи приділяють вони достатню увагу пізнавальній активності учнів у своєму спілкуванні тощо. Усього вчителям було задано 20 питань.

У першу чергу, визначимо стиль спілкування вчителів, який вони використовують на уроках історії та чому саме вони обрали. Зазначимо наступні стилі спілкування: пізнавальний стиль з метою зацікавлення учнів; стиль на основі захоплення спільною творчою діяльністю, який дає можливість поєднати високий професіоналізм вчителя та гуманістичну спрямованість його особистості; комбінований стиль – пояснювально - ілюстративний, евристичний, дослідницький, інтерактивний, ігровий, що дає можливість підвищити ефективність, цікавість та різноманітність процесу навчання; повсякденний стиль, який допомагає створити враження наближеності до учнів; поєднання діалогу та активного залучення учнів – створення атмосфери, де кожен може висловити свою думку.

Також, аналізуючи відповіді на питання №2 щодо того, як саме вчителі впливають на пізнавальну активність учнів через свій стиль спілкування, зазначимо, що вони створюють сприятливі умови для психологічного комфорту дитини, зацікавлюють учнів різноманітними розповідями, завданнями, іграми, залучають учнів до більшої активності на уроці та взаємодії, збільшують довіру з боку учнів, створюють умови для кращого прояву себе та стимулюють пізнавальний інтерес.

Окрім цього, вчителі також вважають, що окремі аспекти їх спілкування можуть позитивно вплинути на стимулювання інтересу учнів до історії (питання №3), оскільки таким чином вони можуть створити умови для того, аби своєрідним чином перенести учнів у минуле, захопити їх вивченням історії, залучають їх до

розмірковувань та обговорювань, що безумовно стимулює їх інтерес до вивчення історії.

Також вчителі забезпечують індивідуалізацію стилю спілкування залежно від потреб різних учнів (питання №4), оскільки таким чином вони зближують інтереси учнів, забезпечують можливість сприймання інформації різними учнями, враховують особливості кожного з них, що позитивно впливає на їхню активність та пізнавальний інтерес. Вчителі вважають, що існують різні типи учнів в залежності від того, як саме вони сприймають навчальний матеріал, тому важливо враховувати особливості кожного з них, особливо, спираючись на актуальні тенденції в освіті у бік дитиноцентризму.

Не всі вчителі використовують різні методи спілкування для того, щоб викликати активність та інтерес учнів (питання №5). Це робить більшість вчителів, використовуючи, наприклад, інтерактивні технології, наочний матеріал, мультимедіа, рольові ігри та практичні завдання, тим самим сприяючи збільшенню активності учнів та їх пізнавального інтересу. Використовують різні методи в залежності від теми уроку та особливостей конкретних учнів у конкретному класі, адже їх індивідуальні потреби можуть суттєво вплинути на активність та інтерес.

Також вчителі стимулюють критичне мислення учнів (питання №6). Роблять це вони, використовуючи методика постановки проблеми та пошуку її розвитку, використовуючи спірні питання та проєкти, проблемні питання, стимулюючи творчість учнів, створюючи відкриту атмосферу на уроці тощо.

Крім того, вчителі використовують емпатію у спілкуванні з учнями для покращення розуміння та пізнавальної активності учнів (питання №7). Так, вони вчать дитину думати про проблеми та потреби інших, з повагою ставляться до переживань кожного учня, виявляють інтерес до їхніх думок, створюють атмосферу довіри та психологічної безпеки, використовують методи релаксації та підбадьорення, встановлюють емоційний контакт з учнями, тим самим створюють довірчі стосунки з учнями, сприяють атмосфері відкритості на уроці. Усе це позитивно впливає на активність учнів на уроці, у тому числі і пізнавальну активність.

Вчителі по-різному реагують на різні ступені зацікавленості учнів та спроби залучити їх до уроку (питання №8). Вони контролюють рівень їх уважності, змінюють їх діяльність, враховують індивідуальні відмінності учнів, намагаються демонструвати практичну важливість історичних знань, роблять ліричні відступи для зацікавлення учнів, а також використовують індивідуальний підхід. Аналізуючи реакцію кожного учня, вчителі використовують ті методи, які допомагають привернути їх увагу.

На питання №9 «Чи важливо для вас використання історичних прикладів та життєвих ситуацій у вашому спілкуванні на уроках?» вчителі дали однозначні відповіді щодо їх неодмінної важливості, оскільки це допомагає ефективно засвоїти навчальний матеріал, адже учні можуть краще зрозуміти теоретичні концепції та визначити можливості їх практичного застосування.

На конструктивну критику з боку учнів щодо стилю свого спілкування (питання №10) вчителі реагують по-різному. Один з опитуваних ігнорує критику учнів, інші ставляться позитивно та з розумінням, намагаючись з'ясувати причини невдоволення учнів, встановлюють з ними зворотний зв'язок з метою визначення того, що саме потрібно виправити. Конструктивна критика є цінним засобом для покращення стилю спілкування вчителів.

Також вчителі вважають, що їх стиль спілкування може впливати на формування самооцінки учнів (питання №11). На їхню думку, конструктивний та збалансований зворотний зв'язок може сприяти адекватній самооцінці учнів, надмірна критика – знизити самооцінку, а доброзичливість та схвалення – покращити самооцінку учнів. Тому те, яким є стиль спілкування вчителя та як він ставиться до учнів, може змінити їх самооцінку на краще або навпаки – погіршити.

Крім того, вчителі позитивно реагують на використання інтерактивних методів на уроках історії (питання №12), вважаючи, що вони дають можливість викликати позитивні емоції в учнів, сприяють кращому засвоєнню навчального матеріалу, забезпечують створення доброзичливої атмосфери на уроці, дозволяють забезпечити більш персоналізований досвід навчання тощо. Тобто, загалом,

використання інтерактивних методів дає можливість покращити процес викладання.

Також вчителі враховують індивідуальні особливості учнів у своєму стилі спілкування (питання №13). Для цього вони вислуховують кожного, проводять опитування, підбирають різні види співпраці та методи роботи, підбирають різний спосіб вислову думок, різні завдання для учнів тощо. Це дозволяє забезпечити більшу ефективність навчання за умов його індивідуалізації.

Окрім цього, вчителі також сприяють розвитку аналітичних та критичних здібностей учнів через своє спілкування (питання №14). Зокрема, за допомогою спілкування на різні теми, показу реальних прикладів, залучають учнів до різних видів активності, до активного спілкування, використовуючи інноваційні та інтерактивні методи навчання тощо. Усе це допомагає підвищити активність учнів, розвиває їх критичні та аналітичні здібності.

Вчителі позитивно оцінюють роль емоційної атмосфери на уроці у контексті підвищення пізнавальної активності учнів (питання №15). На їх думку, завдяки цьому учні завжди заохочені, завжди зацікавлені, мають більший рівень мотивації навчання, стають більш відкритими до навчання, більш активно залучаються у навчальний процес тощо. Це сприяє розвитку їх пізнавального інтересу та допитливості, що є важливим з точки зору підвищення пізнавальної активності.

Крім того, вчителі також по-різному зазначають позитивні зміни в навчальному процесі внаслідок змін у їх стилі спілкування (питання №16). Вчителі відзначають відсутність змін або їх частковий характер. Інші вважають, що зміни у спілкуванні сприяють зворотному зв'язку з учнями, збільшенню прогресу у навчанні, створенню комфортної атмосфери в класі, покращенню залученості учнів та підвищенню їх мотивації до навчання. Разом з тим, деякі вчителі вважають, що прогрес у навчанні має місце завжди незалежно від змін у стилі спілкування.

Вчителі позитивно ставляться до використання засобів візуалізації для залучення увагу учнів до вивчення історичних подій (питання №17), вважаючи, що це сприяє значному полегшенню сприйняття та засвоєння інформації, дає

можливість створити більш цікавий та насичений урок, який буде дуже корисним для учнів та їх пізнавальної активності.

Усі вчителі позитивно оцінюють свою здатність викликати зацікавленість учнів за допомогою наявного стилю спілкування (питання №18). Також вчителі намагаються пристосувати свій підхід в залежності від різних рівнів засвоєння матеріалу учнів (питання №19), застосовуючи при цьому адаптацію навчального матеріалу та завдань до потреб та можливостей учнів, використовуючи різні формати навчання, різні навчальні завдання, тим самим викликаючи інтерес у кожного учня. Окрім цього, вчителі надали поради для розвитку ефективного стилю спілкування з метою підвищення пізнавальної активності учнів (питання №20). Зокрема, це задіяння сформованих навчальних потреб учнів, забезпечення взаємоповаги та позитивного настрою на уроці, стимулювання питання, врахування індивідуальних особливостей учнів, використання методів заохочення тощо.

В цілому, вчителі мають різні стилі спілкування, однак їх діяльність у більшості спрямована на те, аби активізувати пізнавальну діяльність учнів. Вчителі вдосконалюють свій підхід, використовують різноманітні методи збільшення пізнавальної активності учнів. Однак, у деяких випадках вплив стилю спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів не є достатнім, про що свідчать результати опитування учнів. Вчителі не завжди вдосконалюють свій стиль спілкування та не завжди помічають помилок, тому деякі учні не відзначають взаємозв'язок між стилем спілкування вчителя та власною пізнавальною активністю. Отже, важливо забезпечити вдосконалення стилю спілкування вчителів із врахуванням усіх існуючих недоліків, що допоможе забезпечити зацікавленість учнів до вивчення історії та покращить їх пізнавальну активність на уроці.

Отже, взаємодія між вчителем та учнями, зокрема стиль спілкування, має ключове значення для навчального процесу. Позитивна комунікація та емоційна підтримка вчителя здатні суттєво підвищити мотивацію та залученість учнів, сприяючи глибшому засвоєнню складного матеріалу, як, наприклад, в історії. Результати опитувань підтверджують, що більшість учнів відзначають позитивний



вплив стилю спілкування на їхнє навчання, що свідчить про важливість адаптації комунікаційних стратегій до потреб учнів.

Також важливо врахувати, що думки учнів про вплив стилю спілкування на взаємини з однокласниками варіюються, що вказує на різні перспективи в цьому питанні. Це підкреслює необхідність для вчителів не лише вміти ефективно спілкуватися, але й постійно удосконалювати свої навички. Відтак, інвестиції у розвиток комунікаційних компетенцій вчителів можуть суттєво позитивно вплинути на атмосферу в класі та результати навчання учнів. Зворотний зв'язок і відкритий діалог між вчителями та учнями є ключовими для створення продуктивного навчального середовища.

В таблиці 2.1 представлені результати дослідження стилю педагогічного спілкування вчителів за методикою Н.К. Уварової.

Таблиця 2.1

**Показники стилю педагогічного спілкування вчителів за методикою Н.К. Уварової**

Якості, що оцінюються	Стиль педагогічного спілкування	
	Стиль особистісно-орієнтований	Стиль учбово-дисциплінарний
Дисциплінованість	1	7
Ретельність	3	6
Товариськість	4	5
Допитливість	7	5
Творчість	6	4
Активність	6	3
Критичність мислення	5	2

Як видно з таблиці 2.1, вчителі, що реалізують у взаємодії з учнями учбово-дисциплінарну стиль спілкування продемонстрували переважну цінність таких якостей як «дисциплінованість», «ретельність», «товарискість», «допитливість». Вчителі, що реалізують у взаємодії з учнями особистісно-орієнтований стиль спілкування цінують дисциплінованість і ретельність учнів менше, вони орієнтовані на такі якості учня як «допитливість», «творчість», «активність», «критичність мислення».

Проведене дослідження засвідчило, що 30% вчителів у спілкуванні з учнями виявляють учбово-дисциплінарний стиль спілкування, 50% – особистісно-орієнтований стиль спілкування, 20% педагогів виявляють змішаний тип взаємодії з учнями.

Таким чином, особистісно-орієнтований стиль спілкування характеризується емоційно-позитивною спрямованістю на учнів та на навчальну дисципліну, що сприяє підвищенню мотивації та залученню учнів, глибшому засвоєнню складного матеріалу, активації їх пізнавальної діяльності. Це стиль творчої співпраці вчителя та учня, що припускає задіяння сформованих навчальних потреб учнів, забезпечення взаємоповаги та позитивного настрою на уроці, врахування індивідуальних особливостей учнів, використання методів заохочення тощо. Проте, іноді надмірне акцентування вчителями вмінь і здібностей учнів призводить до появи у останніх підвищеної самооцінки і втрати скромності.

Учбово-дисциплінарний стиль педагогічного спілкування виявляється в емоційній в'ялості, стриманості почуттів, прихованій неприязні, сухості у спілкуванні з учнями. Вчителів учбово-дисциплінарного стилю спілкування недостатньо враховують індивідуальні особливості учнів, часто бувають непослідовними у своїх вимогах до них. Імперативні вимоги до учнів зустрічаються у них частіше, ніж у вчителів із орієнтацією на особистісно-орієнтоване спілкування. У педагогів учбово-дисциплінарного стилю спілкування нерідко можна було спостерігати емоційну нестабільність, яка виявлялася у різкості, підвищеній збудливості, акцентуванні уваги на недоліках учнів, частих зауваженнях і покараннях. У окремих педагогів із низьким ступенем

доброзичливості мають місце звернення у нетактовній формі. Проте, процес роботи вчителів із учбово-дисциплінарним стилем спілкування з учнями завжди супроводжувався гарною дисципліною, ці педагоги відповідальна ставляться до своєї роботи, небайдужими до успіхів і невдач учнів.

На підставі отриманих результатів дослідження стилю спілкування вчителів ми вибрали два класи, у класі А історію викладає вчитель з орієнтацією на особистісно-орієнтовану модель спілкування, у класі Б історію викладає вчитель з орієнтацією на учбово-дисциплінарну модель спілкування. Наступний етап дослідження полягав у порівняльному аналізі пізнавальної активності школярів у цих класах.

Результати дослідження пізнавальної активності школярів у класі, де вчитель реалізує учбово-дисциплінарний стиль спілкування за методикою О. Горчинської представлено у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Показники пізнавальної активності школярів за умови учбово-дисциплінарного стилю спілкування вчителя за методикою О. Горчинської**

Рівні пізнавальної активності	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
% від загальної кількості	47%	30%	23%

Як свідчать дані таблиці 2.2, досліджувані за рівнями пізнавальної активності у класі, де вчитель реалізує учбово-дисциплінарну модель педагогічного спілкування розподілилися наступним чином.

Низький рівень (репродуктивна активність) діагностовано у 47% досліджуваних, що характеризує байдуже ставлення до навчального процесу та виконання навчальних завдань, вивчення матеріалу.

Середній рівень (пошукова-виконавча активність) діагностовано у 33% досліджуваних, що характеризує наявність у них досить стійкої та продуктивної активності. Основними мотивами такої активності досліджуваних виступають

потреби мати високі оцінки, бажання зайняти високий статус у системі взаємостосунків класу, бажання виправдати надії учителя, батьків.

Високий рівень (творча активність) діагностовано у 23% досліджуваних. Творчий рівень активності характеризує виражене задоволення від учіння, стійкий інтерес до самого процесу діяльності, готовність і здатність виконувати пошуково-творчі завдання, володіти прийомами застосування знань у нових ситуаціях.

Отже, майже половина учнів у класі, де вчитель реалізує учбово-дисциплінарну модель педагогічного спілкування має низький рівень пізнавальної активності, що вказує на проблеми у формуванні інтелектуальних, мотиваційних, вольових і контрольних компонентів пізнавальної активності особистості.

Результати дослідження пізнавальної активності школярів у класі, де вчитель реалізує особистісно-орієнтований стиль педагогічного спілкування представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

**Показники пізнавальної активності школярів за умови особистісно-орієнтованого стилю педагогічного спілкування за методикою О. Горчинської**

Рівні пізнавальної активності	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
% від загальної кількості	27%	40%	33%

Як свідчать дані таблиці 2.3, досліджувані за рівнями пізнавальної активності у класі, де вчитель реалізує особистісно-орієнтований стиль педагогічного спілкування розподілилися наступним чином.

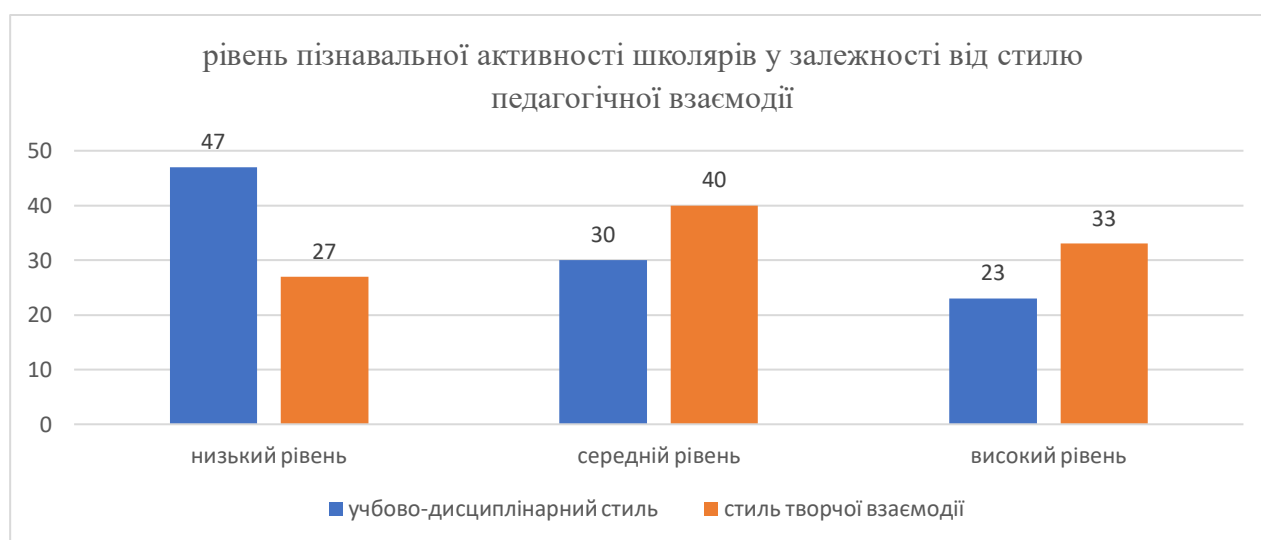
Репродуктивна активність (низький рівень пізнавальної активності) визначена у 27% досліджуваних. Цей рівень демонструє байдуже ставлення до історії як навчального предмету, навчального процесу взагалі та виконання навчальних завдань..

Пошукова-виконавча активність (середній рівень пізнавальної активності) визначена у 40% досліджуваних. Цей рівень відповідає наявності у школярів

продуктивної пізнавальної активності, пізнавальних потреб та мотивів, які вважаються зовнішніми до суб'єкта навчальної діяльності: високі оцінки, високий статус у системі взаємостосунків класу, схвалення з боку учителя, батьків.

Творча активність визначена у 33% досліджуваних. Рівень творчої активності характеризує стійкий інтерес до самого процесу діяльності, здатність виконувати творчі завдання та застосовувати отриманні знання у нових ситуаціях.

Результати порівняльного аналізу рівня пізнавальної активності школярів у класах, де вчителі реалізують різні стилі педагогічного спілкування представлено графічно на діаграмі 2.5



Діаграма. 2.5. Показники порівняльного аналізу пізнавальної активності школярів за умови реалізації різних стилів педагогічного спілкування за методикою О. Горчинської

Таким чином, у класі, де вчитель реалізує учбово-дисциплінарну модель педагогічного спілкування пізнавальна активність школярів представлена на низькому та середньому рівнях; у класі, де вчитель реалізує особистісно-орієнтований стиль педагогічного спілкування пізнавальна активність школярів представлена на середньому та високому рівнях.

Результати дослідження пізнавальної активності школярів у залежності від стилю педагогічного спілкування за опитувальником Б.К. Пашнева представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Сформованість елементів пізнавальної активності учнів у залежності від типу педагогічної взаємодії**

	Елементи пізнавальної активності школяра	стиль педагогічного спілкування		відмінності між середніми	Рівень значимості $P \leq$
		Учбово-дисциплінарний стиль	Особистісно-орієнтований стиль		
1.	рівень домагань	4,7	6,9	2,2	
2.	глибина сприйняття	2,5	5,7	3,2	0,05
3	творчий підхід	2,1	5,4	3,3	0,05
4.	пошукова діяльність	2,4	3,6	1,2	
5	спрямованість на процес	3,2	6,2	3,0	0,05
6	спрямованість на результат	4,7	4,5	0,2	

Як свідчать дані таблиці 2.4, структура пізнавальної активності школяра має певні відмінності у залежності від стилю педагогічного спілкування. Структура пізнавальної активності школярів у класі, де вчитель реалізує особистісно-орієнтований стиль педагогічного спілкування статистично значимо відрізняється більшою вагою таких складових як глибина сприйняття, творчий підхід та спрямованість на процес.

### **Висновки до розділу 2**

У процесі дослідження використано наступні емпіричні методи: спостереження, анкетування, опитування; тестування; методи статистичного

аналізу даних та їх графічного представлення. У якості психодіагностичних методик використовувалася методика дослідження стилю педагогічного спілкування Н.К.Уварової, методика дослідження рівня пізнавальної активності школярів О. Горчинської, методика дослідження структури пізнавальної активності школярів Б. Пашнева.

За результатами анкетуванні визначено, що вчителі мають різні стилі спілкування, однак їх діяльність у більшості спрямована на те, аби активізувати пізнавальну діяльність учнів. Вчителі вдосконалюють свій підхід, використовують різноманітні методи збільшення пізнавальної активності учнів. Більшість учнів відзначають позитивний вплив стилю спілкування на їхнє навчання.

З'ясовано, що вчителів учбово-дисциплінарного стилю спілкування демонструють переважну цінність таких якостей як «дисциплінованість», «ретельність», «товариськість», «допитливість». Вчителі особистісно-орієнтованого стилю спілкування орієнтовані на такі якості учня як «допитливість», «творчість», «активність», «критичність мислення». Визначено, що 30% вчителів у спілкуванні з учнями виявляють учбово-дисциплінарний стиль, 50% – особистісно-орієнтований стиль, 20% педагогів виявляють змішаний стиль.

У класі, де вчитель реалізує учбово-дисциплінарну модель педагогічного спілкування пізнавальна активність школярів представлена на низькому та середньому рівнях; у класі, де вчитель реалізує особистісно-орієнтований стиль педагогічного спілкування пізнавальна активність школярів представлена на середньому та високому рівнях.

Структура пізнавальної активності школяра має певні відмінності у залежності від стилю педагогічного спілкування. Структура пізнавальної активності школярів у класі, де вчитель реалізує особистісно-орієнтований стиль педагогічного спілкування статистично значимо відрізняється більшою вагою таких складових як глибина сприйняття, творчий підхід та спрямованість на процес.

## РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

### 3.1 Пізнавальні можливості історичного матеріалу, шляхи їх підвищення

Під час емпіричного дослідження було виявлено особливості впливу стилю спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів, у результаті чого було встановлено, що від стилю спілкування вчителя багато в чому залежить пізнавальна активність учнів, тому педагоги спрямовують свої зусилля та те, аби її підвищити. Від пізнавальної активності залежить успішність учнів у навчання та результат засвоєння навчального матеріалу. Поруч із цим, ще одним важливим аспектом, на який слід звернути увагу у контексті пізнавальної активності учнів, є пізнавальні можливості історичного матеріалу.

Частково деякі питання під час емпіричного дослідження були спрямовані на визначення того, чи впливає те, як саме вчитель повідомляє навчальний матеріал та що саме їм розповідає, впливає на їхню пізнавальну активність. Зокрема, важливим аспектом є використання історичних прикладів та життєвих ситуацій, як важливої складової історичного матеріалу. Також це використання інтерактивних методів навчання та засобів візуалізації, використання яких, згідно з результатами дослідження, сприяє значному полегшенню сприйняття та засвоєння інформації, дає можливість створити більш цікавий та насичений урок, який буде дуже корисним для учнів та їх пізнавальної активності. Відповіді учнів та вчителів свідчать про те, що пізнавальна активність здобувачів залежить не лише від стилю спілкування вчителя, але й від матеріалу, який вчитель розповідає на уроці, від того, як саме він демонструє та як залучує увагу учнів для його кращого сприйняття. Зокрема, встановлено важливість використання інтерактивних методів навчання та засобів візуалізації, які справді підвищують пізнавальну активність учнів.

При цьому, підкреслимо, що ефективність використання цих підходів свідчить про наявність значних пізнавальних можливостей історичного матеріалу, який є корисним для учнів у випадку його належної демонстрації. При цьому, історичний матеріал сам володіє значними пізнавальними можливостями, оскільки



учнів дуже зацікавлює розгляд різноманітних історій та історичних персон, що справді позитивно впливає на їх активність на уроці та їх пізнавальну активність.

Отже, спираючись на результати емпіричного дослідження, варто зазначити наступне:

- 1) Пізнавальна активність учнів залежить не лише від стилю спілкування вчителя, але й від якості навчального матеріалу та особливостей його демонстрації;
- 2) Особливо цікавими для учнів є історичні приклади та життєві ситуації, історії про певні події та історичних постатей;
- 3) Позитивно на активність учнів впливає використання інтерактивних методів навчання та візуалізації навчального матеріалу.

Історичний матеріал у контексті навчання є спеціально підібраними відповідно до вікових особливостей та завдань навчання історичними знаннями. Історичний матеріал представлений у вигляді різноманітної історичної інформації, яка стосується певного уроку та конкретної теми. В залежності від цього, а також таких особливостей, як вікові та психологічні можливості учнів і матеріально-технічне забезпечення, може бути підібраний різноманітний історичний матеріал. Наприклад, це історична інформація, яку повідомляє вчитель. Це історичні книги, архівні матеріали, документальні фільми, історичні фото та картини, старовинний одяг, різноманітні артефакти минулого. Усі вони мають значні пізнавальні можливості, оскільки вивчення історії не є можливим без використання фактів та засобів наочності. Вони забезпечують ефективне вивчення історії як навчального предмету [37].

Розглянемо теоретичні аспекти пізнавальних можливостей історичного матеріалу. Пізнавальні можливості у наукових колах розглядаються переважним чином у контексті здатності особи до пізнання та навчально-пізнавальної діяльності. Особливості навчально-пізнавальної діяльності здобувача освіти характеризуються наступним чином: можливість усвідомлювати мету навчання, що стимулює навчально-пізнавальну діяльність; психологічна готовність до самого вивчення певного предмету – у випадку даного дослідження – історії; прагнення

вчитися та активність під час навчання, вміння зосереджуватись на навчальній діяльності [55].

Також висувається поняття пізнавальної самостійності, яке розуміють як сформоване прагнення та вміння до пізнання під час цілеспрямованого творчого пошуку. Форма прояву пізнавальної самостійності – вирішення учнем пізнавального завдання, яке представлено у вигляді проблеми, самостійне вирішення якої забезпечує нові знання та види діяльності учня. Крім того, пізнавальна самостійність є системою внутрішніх перетворень та їх зовнішнього прояву, тобто практичних дій з самоосвіти [27].

Крім того, пізнавальні можливості історичного матеріалу можна охарактеризувати, як здатність історичних джерел і фактів сприяти розвитку знань, розумінню історичних процесів та формуванню світогляду. Через пізнання історичних подій учні отримують можливість не тільки засвоювати інформацію, але й осмислювати взаємозв'язки між подіями, аналізувати причини і наслідки, а також робити висновки про закономірності історичного розвитку. Основними пізнавальними можливостями історичного матеріалу є:

- 1) Аналітичне мислення – вивчення історії дає можливість навчити учнів аналізувати факти, порівнювати різноманітні джерела та точки зору;
- 2) Культурне збагачення – у даному контексті історичний матеріал забезпечує краще розуміння національної та світової культури, спадщини та традицій;
- 3) Розвиток пам'яті – відповідно до цього, запам'ятовування дат, подій та історичних постатей стимулює когнітивні процеси учнів;
- 4) Морально-етичний розвиток – за допомогою вивчення різноманітних історичних подій, таких як війни, революції чи рухи за права людини, в учнів формується розуміння етики, справедливості та гуманізму;
- 5) Суспільно-політична грамотність – означає те, що учні, вивчаючи історичні події, краще розуміють сучасну політичну та соціальну ситуацію.

Пізнавальні можливості історичного матеріалу в цілому є однаковими, оскільки історичний матеріал як такий містить чимало цікавих та корисних

моментів, які сприяють пізнанню учнів та позитивно впливають на їх всебічний розвиток. Тому у такому випадку пізнавальні можливості історичного матеріалу та їх ефективність залежать від того, яким чином вчитель буде демонструвати учням історичний матеріал, наскільки йому вдасться довести учням усю сутність певних історичних аспектів, які вивчаються на уроці, тим самим підвищити їх пізнавальну активність. Враховуючи це, слід забезпечити належне вдосконалення пізнавальних можливостей історичного матеріалу, спираючись на положення, окреслені попередньо.

Розглянемо основні шляхи підвищення пізнавальних можливостей історичного матеріалу. Одним із важливих шляхів варто зазначити використання сучасних методів навчання під час демонстрації учням різноманітних історичних даних, фактів, інформації про певні події тощо, тобто загалом навчального матеріалу з історії.

Серед найбільш доречних варто зазначити такі технології:

- 1) Мультимедійні технології;
- 2) Технології віртуальної та доповненої реальності;
- 3) Ігрові технології (гейміфікація).

Особливо важливими є мультимедійні технології і засоби навчання. Мультимедійні технології навчання є одним із різновидів інформаційних технологій навчання, які використовуються педагогами у процесі навчання за допомогою спеціального програмного комп'ютерного забезпечення, яке у даному випадку виступає у якості засобу здійснення педагогічної діяльності. Вчитель має можливість використовувати низку засобів програмного комп'ютерного забезпечення, яке є сертифікованим та має певні функції, що можуть бути корисними під час навчання. До такого програмного забезпечення варто віднести спеціальне ПЗ для створення мультимедійних презентацій, програвання відеофрагментів, перегляду фото, прослуховування аудіо, а також спеціально створені сайти у мережі Інтернет, які можуть слугувати джерелом мультимедіа та засобом для їх демонстрації [10].

Мультимедійні технології навчання пов'язані із мультимедійними засобами навчання, за допомогою яких вчитель у межах даної технології організовує навчальний процес. Мультимедійні засоби навчання є комплексом спеціально створених апаратних та програмних засобів, які дають можливість користувачу використовувати сучасні технології, за допомогою яких можна мати справу з графікою, гіпер-текстом, звуком, анімацією та відео, у процесі навчання [39].

Також необхідно зазначити, що існують два основних види мультимедійних засобів навчання: апаратні та програмні. До апаратних мультимедійних засобів навчання належать технічні засоби, за допомогою яких користувач має можливість використовувати мультимедіа та застосовувати різного роду маніпуляції по відношенню до них. До таких мультимедійних засобів належать: комп'ютер, мультимедіа-монітор, маніпулятори (миша, клавіатура трекбол, графічний планшет, світлове перо, тачпад, сенсорний екран, pointing stick, ігрові маніпулятори – джойстик, геймпад).

Серед основних мультимедійних засобів навчання, які є корисними для підвищення пізнавальної можливості історичного матеріалу, варто зазначити наступні:

1) Мультимедійні презентації - особлива логічно пов'язана послідовність слайдів, які об'єднані однією тематикою та загальним принципом оформлення. Із використанням мультимедійних презентацій вчитель може наочно представити навчальний матеріал, зацікавивши учнів яскравим оформленням, додатковими ефектами та наочними матеріалами у вигляді додаткових фото, картинок, схем та таблиць. Основними програмами для створення мультимедійних презентацій є Microsoft Power-Point, а також інші спеціалізовані редактори: Macro-media Flash, Picasa, Photodex ProShow, Canva тощо [29];

2) Відео-матеріали. Також один із найбільш важливих та поширених мультимедійних засобів навчання, який є дуже поширеним у сучасній школі. Шляхом використання спеціального програмного забезпечення для демонстрації відео, а також спеціалізованих платформ, зокрема YouTube, вчитель має можливість урізноманітнити урок цікавими відео-матеріалами, які будуть корисними під час

вивчення певної теми. Усе це позитивно впливає на мотивацію пізнавальної діяльності учнів;

3) Мультимедійні тренажери. До них ми можемо віднести спеціально створені додатки у форматі он-лайн та офф-лайн, які вчитель може використати у процесі навчання, здебільшого з метою закріплення знань та навичок учнів.

Використання мультимедійних презентацій як одного з напрямів підвищення пізнавальних можливостей історичного матеріалу полягає у тому, що завдяки цьому можливо поєднати навчальний матеріал з різними візуальними способами його подачі, що є цікавим та корисним для учнів. Зокрема, це інфографіка, картографічні матеріали, схеми, таблиці, хронологічні схеми

Окрім цього, особливо цікавим шляхом підвищення пізнавальних можливостей історичного матеріалу є використання різноманітних навчальних та документальних відео і фільмів, які будуть відповідати темі заняття та рівню розвитку учнів. На щастя, завдяки активній діяльності українських авторів для покращення історичних знань молоді, створено чимало навчальних відео-матеріалів та документальних фільмів історичного спрямування, які є сучасними та цікавими для учнів. Вони стосуються різних сторінок історії нашої держави та світу, тож їх використання може стати ключовим напрямом підвищення пізнавальної активності здобувачів, оскільки пізнавальні можливості історичного матеріалу, що буде надаватись учням у такий спосіб, є дуже високими.

Важливим напрямом підвищення пізнавальної можливості історичного матеріалу є використання технологій віртуальної та доповненої реальності. Віртуальна реальність (Virtual Reality VR), згідно з визначенням, є технологією, яка надає можливість користувачу повністю зануритись у штучно створене за допомогою використання можливостей комп'ютера віртуальне середовище. Так, завдяки таким технологіям здійснюється свобода пересування, надається можливість управляти своїми рухами у просторі, предметами, чути звуки тощо. Разом з тим, технології віртуальної реальності можуть передбачати або повне, або неповне занурення. Технології, що мають ефект повного занурення, передбачають правдоподібну симуляцію віртуального світу з високим ступенем деталізації. Для

цього використовується потужний комп'ютер, що має спеціальне обладнання, наприклад – окуляри віртуальної реальності. Такі технології можуть бути під'єднані до комп'ютера чи ігрової консолі, або слугувати окремим пристроєм, наприклад – Google Cardboard. Крім того, можуть бути використані спеціальні симулятори із зображенням, звуком та контролерами, що транслюється на екран, однак не передбачає повне занурення користувача. Також використовуються технології VR зі спільною інфраструктурою, прикладом чого можуть слугувати відомі комп'ютерні ігри, такі як Minecraft та Fortnite [7].

Доповнена реальність (Augmented reality), у свою чергу, є технологіями та методами, що дають можливість накласти об'єкти реального світу та середовища на спеціальні 3D-віртуальні об'єкти завдяки використанню пристроїв AR, окрім цього, надають можливість віртуальним об'єктам перебувати у взаємодії з об'єктами реального світу з метою створення певних передбачуваних значень. Наприклад, завдяки цій технології за допомогою спеціальних пристроїв можна побачити перед собою дерева, які гойдаються у парку, собак, що ганяються за м'ячем, із цифровим доповненням. Окрім цього, завдяки доповненій реальності можна побачити, як з реальними об'єктами взаємодіють об'єкти з нереального світу, наприклад, космічний корабель, який пролітає над дитячим майданчиком. Найбільш відомим прикладом доповненої реальності може слугувати додаток Pokemon Go, який був популярний у 2016 році та давав можливість гравцям ловити покемонів, ігрових персонажів, що з'являлись у реальному світі, наприклад – на тротуарі. Також доповнену реальність використовують у бізнесі, наприклад, компанія ІКЕА пропонує спеціальний додаток, за допомогою якого користувачі мають можливість побачити, як меблі будуть виглядати у нашій кімнаті. Використовуються і інші приклади доповненої реальності, які сьогодні стають все більш поширеними у різних сферах діяльності людини [47].

Приклади використання віртуальної та доповненої реальності [31, 40, 48]:

- 1) Google Expeditions на основі Google Cardboard та смартфонів, який допомагає організувати віртуальні подорожі, вивчати анатомію тіла тощо;

2) Labster – програма електронного навчання, за допомогою якої вчитель має можливість створити власну віртуальну лабораторію, у якій можна проводити дослідження разом з учнями;

3) Animals 4D – додаток доповненої реальності для візуалізації тварин;

4) IEXPLORE – енциклопедія доповненої реальності, що дозволяє візуалізувати тваринний світ зі сторінок книги тощо;

5) Assemblr Studio – спеціальний додаток, що дозволяє не тільки переглядати готові об'єкти з окремих категорій (освіта, наука, мультиплікаційна анімація, природа, техніка тощо). Крім цього, є можливість створити у доповненій реальності власну автентичну модель. У такому випадку вчитель, ознайомлюючи учнів із можливостями такого додатку, може використати його на уроці, представивши власні результати створення подібної моделі та візуалізуючи її на самому уроці;

Особливості використання віртуальної та доповненої реальності з метою підвищення пізнавальної можливості історичного матеріалу полягають у наступному:

1) Вчитель може запропонувати учням використати дану технологію з метою візуалізації навчального матеріалу, наприклад – під час демонстрації учням певних історичних місць вчитель може використати віртуальну реальність – подорожі до видатних історичних пам'яток зокрема;

2) Вчитель має можливість занурити учнів у минуле певної епохи, скориставшись технологією віртуальної та доповненої реальності. Використовуючи спеціальні додатки, можливо перенести учнів у історичний період, який вони вивчають, що дозволить їм самостійно «пережити» цю епоху та представити себе на місці тогочасних громадян.

В цілому, можливості віртуальної та доповненої реальності з метою підвищення пізнавальної можливості історичного матеріалу полягають у тому, що так учні зможуть самостійно взаємодіяти з атрибутами певної історичної епохи, відвідати видатні історичні пам'ятки та зазирнути у минуле. Однак, ці технології хоч у перспективі і є дуже ефективними, проте потребують значних витрат на

придбання відповідного обладнання, що не є можливим у межах звичайних освітніх закладів України.

Крім того, впровадження віртуальної та доповненої реальності в освітній процес сприяє не лише поглибленню знань про минуле, а й формуванню в учнів критичного мислення. Вони не просто пасивно сприймають інформацію, а активно досліджують, ставлять запитання та роблять висновки, що значно підвищує рівень засвоєння матеріалу. Через взаємодію з 3D-моделями історичних об'єктів і подій учні мають змогу усвідомити масштаби історичних процесів, а також побачити різні точки зору на одні й ті самі події.

Однак, як уже було зазначено, для реалізації таких технологій в освітніх закладах потрібне значне фінансування. Ця техніка не лише недоступна для більшості шкіл, а й потребує спеціалізованих кадрів, які змогли б ефективно інтегрувати VR- та AR-технології в навчальний процес. Без належної підготовки вчителів та навчальних ресурсів неможливо очікувати позитивних результатів від їхнього використання.

Гейміфікація як один з напрямів підвищення пізнавальної можливості історичного матеріалу, у свою чергу, являє собою застосування принципів гри у неігровому середовищі. При цьому, має місце фокус на досягненні конкретної мети, а не на суто грі. Гейміфікація є актуальною цифровою інновацією за рахунок того, що кожна людина володіє природним потягом до гри та духом змагання, який домагає урізноманітнити та полегшити при цьому вивчення складних предметів або тем, у тому числі і під час вивчення інформатики. Гейміфікація передбачає саме ігрове навчання, тому учні під час таких уроків здобувають не суто оцінки, а саме бали досвіду, позначки, просуваються у загальному рейтингу та ін. Усе це сприяє збільшенню бажання надалі брати участь у таких змаганнях та досягати нові звершення [37].

Дана цифрова інновація передбачає використання спеціальних платформ, інструментів та додатків, які домагають зробити урок більш цікавим та результативним. Використовуються зазвичай наступні платформи, які є універсальними:



- 1) Kahoot – найбільш популярний сервіс, який надає можливість створювати вікторини та тести. Педагог може користуватись вже створеними завданнями або створювати власні;
- 2) Quizziz – платформа, що передбачає створення вікторин і флешкарток. Є додаткова система бонусів, режим домашнього завдання, меми тощо;
- 3) Quizlet – один з найкращих додатків для групової комунікації учнів, у якому учні можуть грати у командах від шести осіб;
- 4) НаУрок та Всеосвіта – українські платформи, однією з функцій яких є безкоштовне створення інтерактивних тестових завдань та вікторин.

Таким чином, використання цих технологій та засобів навчання має покращити сприйняття учнями історичного навчального матеріалу. У зв'язку з цікавими новітніми технологіями історичний матеріал буде більш зрозумілим для учнів, оскільки відповідатиме їх віковим та психологічним особливостям. Візуалізація, яскраве оформлення презентацій, відео-матеріали, віртуальна та доповнена реальність, онлайн-додатки – усе це є дуже корисним для підвищення пізнавальних можливостей історичного матеріалу, а їх використання у загальному має сприяти покращенню пізнавальної активності учнів.

### **3.2. Рекомендації з вдосконалення курсу «Методики викладання історії».**

Протягом останніх років відбувається активне реформування вітчизняної освіти, зокрема – впроваджується концепція Нової української школи, яка істотно змінює мету освіти та підходи до організації освітнього процесу. Стосується це також і викладання історії у шкільному курсі, що має відповідати усім актуальним тенденціям у розвитку вітчизняної освіти. Зокрема, передбачено підвищення мотивації учнів до навчання, підвищення їх пізнавального інтересу, а також впровадження новітніх технологій з метою загалом вдосконалення навчання. Таким чином, виникає потреба у вдосконаленні сучасних курсів методик викладання окремих академічних дисциплін, а саме – Методики викладання історії, що вивчають студенти, які в майбутньому будуть працювати вчителями історії.

Розглядаючи особливості вивчення історії відповідно до чинних положень НУШ, можна виокремити наступні напрями вдосконалення дисципліни Методики викладання історії:

- 1) Вдосконалення процесу навчання студентів, зокрема – використання інформаційно-комунікаційних технологій;
- 2) Внесення змін до програми курсу, наприклад – ознайомлення студентів з основними методами мотивації учнів, підвищення їх пізнавального інтересу тощо;
- 3) Ознайомлення студентів з актуальними на сьогодні методиками та технологіями навчання, наприклад – групової роботи та проєктного навчання.

Відповідно, для вдосконалення методики викладання навчального курсу у вищій школі, зокрема – Методики викладання історії, важливо на практиці запровадити актуальні на сьогодні підходи, методи та технології.

Розглянемо основні аспекти вдосконалення курсу Методики викладання історії відповідно до окреслених напрямів. У першу чергу – це використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання. В цілому, інформаційно-комунікаційні технології можна вважати терміном, тотожним комп'ютерним технологіям навчання, однак дане поняття є більш загальним та охоплює процес використання уніфікованих технологій та інтеграцію телекомунікацій (телефонних ліній, бездротових з'єднань), комп'ютерів, програмного забезпечення, накопичувальних та аудіовізуальних систем, що надають можливість користувачам створювати та зберігати данні, змінювати їх, передавати ці данні іншим користувачам. Разом з тим, враховуючи те, що інформаційно-комунікаційні технології засновані на використанні комп'ютерних технологій навчання, можна вважати їх складовою комп'ютерних технологій навчання [5].

Загалом, серед переваг використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання (ІКТ) зазначимо наступні [18]:

- 1) ІКТ можуть слугувати джерелом теоретичного матеріалу для подальшого розвитку теоретичного мислення і теоретичних знань студентів, що сприятиме розширенню знань про методику викладання історії;

2) у якості засобів ІКТ можуть бути використані спеціальні додатки і платформи, на базі яких студенти будуть проходити різного роду тестування та інші вправи, що дасть можливість закріпити раніше отриманні знання за допомогою новітніх технологій;

3) у якості ІКТ на заняттях можуть виступати мультимедійні презентації, які містять у собі наочність, яка може сприяти розвитку теоретичного мислення студентів, оскільки інформація на них є систематизованою та значно простішою для сприйняття.

Основними напрямками використання інформаційно-комунікаційних технологій навчання у контексті вдосконалення курсу Методики викладання історії можуть бути:

1) Застосування соціальних мереж (Facebook, YouTube, Instagram, Twitter тощо), месенджерів (Messenger, WhatsApp, Viber, тощо) та електронної пошти з метою налагодження комунікації між учасниками навчального процесу, насамперед за умов дистанційного навчання;

2) Застосування хмарних сховищ з метою зберігання та передачі навчальної інформації (Google Диск, Dropbox та інші хмарні сховища);

3) Застосування сайтів та блогів, як створених викладачем або навчальним закладом, так і загальновідомих, які можуть мати дидактичну цінність;

4) Застосування віртуальної дошки (Padlet, Lino, ThingLink, Genial.ly тощо) у процесі дистанційного навчання для кращої організації навчальних занять;

5) Використання спеціальних онлайн-додатків та веб-сервісів, за допомогою яких створюються різноманітні завдання, що можуть бути використані викладачем з різною метою на занятті;

6) Використання електронних підручників як альтернативи та/або заміни паперових підручників;

7) Ведення конспектів у спеціальних програмах, що сприяє кращій організації навчальних матеріалів та нотаток студентів тощо.

Також доцільним є інтегрування штучного інтелекту у роботу викладача та студентів. Серед можливостей використання штучного інтелекту для вдосконалення курсу Методики викладання історії можна зазначити такі [55]:

- 1) Забезпечення персоналізації освіти за допомогою штучного інтелекту, зокрема – аналіз даних про студентів;
- 2) Оцінювання результатів навчання студентів, що надає можливість тим самим автоматизувати різноманітні завдання, пов'язані з даним напрямом діяльності;
- 3) Покращення взаємодії та підтримки студентів – створення спеціальних чат-ботів;
- 4) Створення навчальних матеріалів;
- 5) Навчання студентів основам користування штучним інтелектом, що може бути корисним у їх подальшій діяльності у якості вчителів.

Актуальним є ознайомлення студентів з методами мотивації навчальної діяльності учнів, які також позитивно впливають на підвищення їх пізнавального інтересу, серед яких можна виділити такі шляхи вдосконалення мотивації учнів:

- 1) Постановка чітких навчальних цілей. Якщо немає чітко визначених цілей, учням може бути складно виконати поставлене завдання або навіть поводитися в класі; щоб залишатися вмотивованими на роботі, учні хочуть і повинні розуміти, чого від них очікують;
- 2) Залучати учнів до участі. Хоча не всім учням сподобається працювати в групах, багатьом сподобається розв'язувати проблеми, проводити експерименти та співпрацювати над проєктами зі своїми колегами. Крім того, учні можуть мотивувати один одного до досягнення цілей через соціальну взаємодію, тому важливо залучати кожного учня до роботи в класі;
- 3) Створення безпечного середовища. Для підвищення мотивації в навчальному середовищі важливо створити безпечні та доброзичливі умови. Деякі учні настільки переймаються думкою про невдачу, що це заважає їм навіть зробити ще один крок до досягнення своїх цілей. Найбільше мотивує таких учнів усвідомлення того, що труднощі з виконанням завдання – це не кінець світу;

4) Використання інноваційних методів. Для покращення мотивації учнів до навчання та підвищення їх пізнавального інтересу дуже важливо використовувати сучасні методи навчання;

5) Використання конкуренції та заохочення. Конкуренція в класі – це не завжди погано, адже за умови правильного підходу вона може надихнути учнів сконцентруватися і досягти поставлених цілей. Слід заохочувати дружню атмосферу суперництва в класі та надавати учням можливість продемонструвати свої знання та здібності. Крім того, надання учням можливості заробити призи є чудовим мотиватором;

6) Хвалити учнів. Хвалити учнів за їхні досягнення та успіхи дуже важливо, оскільки це спонукає їх виконувати більше роботи. Вчителі можуть мотивувати учнів, публічно хвалячи успіхи, висловлюючи визнання за добре виконану роботу і ділячись своїми зразковими роботами [82];

7) Заохочення учнів за допомогою зворотного зв'язку. Учні, яким важко дається робота в класі, можуть зневіритися і розчаруватися, що може знизити їхню мотивацію. У таких випадках вчителі повинні надавати відповідний зворотний зв'язок, щоб допомогти учням зрозуміти, де вони помилилися і як вони можуть покращити свої результати наступного разу.

Крім того, це використання різноманітних методів та технологій навчання, таких як:

- 1) Інтерактивні методи навчання;
- 2) Мультимедійні технології навчання;
- 3) Ігрові технології навчання;
- 4) Технології проблемного навчання;
- 5) Виконання навчальних проєктів тощо.

Наступний аспект – це ознайомлення студентів з актуальними сучасними методиками та технологіями навчання. У контексті ознайомлення студентів з актуальними методиками навчання, пропонується ознайомлення з наступними новітніми методиками [47]:

1) Перевернутий клас – у такому випадку пропонується, щоб початкові навчальні матеріали учні вивчали вдома, а після працювали над ними у класі. Завдяки цьому можна оптимізувати час на уроці, присвятивши його, зокрема, задоволенню потреб кожного окремого учня, розробці спільних проєктів чи роботі над конкретними завданнями;

2) Проєктне навчання. Проєктне навчання дає можливість учням набути ключові знання та навички завдяки розробці проєктів, які відповідають на реальні проблеми суспільства. Завдяки цьому вдосконалюється здатність учнів зберігати знання, можливість розвивати складні компетентності, зокрема – критичне мислення, спілкування, співпраця або вирішення проблеми[81];

3) Кооперативне навчання або навчання-співпраця. Цю технологію вчителі використовують для того, щоб згрупувати учнів та позитивно вплинути на навчання. Робота в групі позитивно впливає на увагу учнів, покращує залучення та набуття ними знань. Також учні вчать працювати у групі, розвивають комунікативні та лідерські якості;

4) Гейміфікація – передбачає інтеграцію ігрової механіки та динаміки в неігровому середовищі. Використовуються як звичайні дидактичні ігри, так і комп'ютерні ігри та програми навчального спрямування;

5) Проблемне навчання – здійснюється не лише опитування учнів, крім того, воно перетворюється на корисні дані та інформацію;

6) Дизайнерське мислення – створення нових ідей та методик вчителями, які впроваджуються у класі. Ця модель дає можливість з більшою точністю виявляти індивідуальні проблеми кожного учня та генерувати в їх освітньому досвіді створення та інновації для задоволення інших, що потім стає симбіотичним;

7) Навчання на основі мислення – учнів навчають контекстуалізувати, аналізувати, співвідносити та аргументувати. Мета такого навчання – розвиток навичок мислення поза запам'ятовуванням;

8) Навчання на основі компетентностей. На практиці застосовуються цікаві та ефективні підходи, які забезпечують формування компетентностей учнів.

Також особливо актуальними є такі сучасні технології навчання, як технологія групової роботи та проєктне навчання. Особливо важливим є впровадження групової роботи. Під поняттям групової роботи дослідники розуміють форму організації навчання та форму навчальної діяльності учнів, яка передбачає спільну діяльність учнів з метою досягнення спільної мети. Окрім цього, у педагогічній літературі під поняттям групової роботи розуміють організовану вчителем спільну навчальну діяльність учнів одного класу, під час якої група (а не окремий учень) отримує завдання, виконання яких потребує спільних зусиль учнів – спільного планування роботи, обговорення й вибору способів виконання завдань, взаємодопомоги, співробітництва, самооцінювання. Таким чином, групова робота спрямована на об'єднання учнів з метою досягнення спільних для усієї групи цілей.

Групова робота, яку можна використати на уроках історії, має багато переваг [48]:

- 1) Дає можливість налагодити відносини учнів один з одним;
- 2) Сприяє налагодженню комунікації;
- 3) Підвищує дружні відносини у колективі;
- 4) Сприяє формуванню почуття відповідальності;
- 5) Формує вміння працювати у парі або у групі;
- 6) Формує індивідуальність та самостійність мислення;
- 7) Розвиває мову учнів;
- 8) Підвищує якість їх знань і вмінь;
- 9) Дає можливість допомогти більш слабким учням тощо.

Також групову роботу можна використати на різних етапах уроку [9]:

- 1) Групова робота на етапі засвоєння знань, що передбачає спільну роботу учнів у групах над вирішенням певного навчального завдання за ходом уроку;
- 2) Групова робота на етапі перевірки домашнього завдання, у випадку чого учні захищають домашнє завдання, яке виконували у парах або групах, насамперед – навчальні проєкти;

3) Спільна робота учнів над виконанням колективного завдання у групах на етапі закріплення навчального матеріалу, що передбачає їх роботу над вирішенням певного проблемного завдання або завдання дослідницького характеру.

Використання групової роботи на уроках історії допоможе підвищити пізнавальну активність учнів. Завдяки цьому їм буде більш цікаво навчатись, а рівень засвоєння матеріалу підвищиться. Тому дуже важливо ознайомити студентів з окремими аспектами використання цієї технології у їх професійній діяльності в майбутньому.

Наступна технологія – проєктне навчання. В цілому, проєктне навчання являє собою такий тип навчання, за якого учні не лише набувають предметні компетенції, але й набувають та розвивають ключові компетенції, отримують певний досвід у таких вміннях як повага одне одного, ведення діалогу, конструктивна взаємодія, уміння домовлятися, ухвалювати спільні рішення, розподіляти лідерство, нести відповідальність за отримані результати. Таке визначення проєктного навчання надає Л. Кравчук [20].

Окрім того, проєктне навчання, як підкреслює М. В. Елькін, створює унікальне середовище для розвитку критичного мислення і творчих здібностей учнів. У процесі роботи над проєктами студенти не тільки здобувають теоретичні знання, а й застосовують їх на практиці, розв'язуючи реальні завдання. Це сприяє формуванню в них навичок самостійної роботи, які необхідні для успішної професійної діяльності.

Важливим аспектом проєктного навчання є взаємодія учнів один з одним. Командна робота формує у студентів навички комунікації та вміння працювати в групі, що також є ключовим елементом сучасної освіти. Педагог у цій моделі виступає в ролі наставника, який спрямовує, радить і допомагає подолати труднощі, що виникають, забезпечуючи тим самим підтримку, необхідну для досягнення поставлених цілей[15].

Важливими особливостями проєктного навчання, які підкреслюють необхідність ознайомлення студентів з його особливостями, є наступні:

1) Орієнтація на особистість учня;



2) Активізація дидактичних підходів – насамперед, навчання у процесі діяльності, незалежні заняття, сумісне навчання, проблемне навчання, командне навчання тощо;

3) Є само мотивуючим, тобто у процесі виконання проєктних завдань зростає інтерес учнів та їх включення до роботи;

4) Сприяє підтримці педагогічних цілей на усіх рівнях;

5) Дає можливість учням вчитись на власному досвіді;

6) Приносить учням задоволення, оскільки вони після бачать продукт своєї діяльності;

7) Є добровільним – у контексті виконання проєктів та у контексті вибору виду діяльності тощо.

Також проєктне навчання може бути використане як на уроці, так і вдома:

1) На уроці – передбачається робота учнів у групі або парі над спільним невеликим проєктом, спрямованим на вирішення певної навчальної проблеми;

2) У якості домашнього завдання – розробка проєкту, робота над яким може тривати від тижня та більше. Учні можуть працювати самостійно або у групі. При цьому спрямування такого проєкту може бути різним: як створення творчого продукту, наприклад – стінгазети або картини, створення доповіді, проведення дослідів, проведення досліджень культурного, історичного або соціологічного спрямування тощо, в залежності від підготовки учнів [89].

Крім того, проєктне навчання застосовується у різних формах. Насамперед – у якості складової уроку, зокрема – використовуються методи проєктів, які організовуються під час самого уроку. Також ще одна форма – це організація уроків-проєктів, під час якого діяльність учнів спрямовується на вирішення певної проблеми. Окрім цього, передбачається організація проєктної діяльності учнів у позаурочний час, зокрема – створення тематичних групових проєктів. Тобто, форми організації проєктного навчання, згідно з проведеним аналізом, є різноманітними. Проєктне навчання є корисною технологією навчання з точки зору підвищення мотивації учнів та підвищення їх пізнавального інтересу. Саме тому

дуже важливо ознайомити студентів з особливостями його використання під час викладання історії.

Одним із ключових аспектів реформування курсу Методики викладання історії є інтеграція цифрових технологій в освітній процес. Використання мультимедійних ресурсів, інтерактивних платформ та віртуальних екскурсій дає змогу зробити вивчення історії більш захопливим та доступним для студентів. Ці інструменти можуть не тільки спростити сприйняття складних історичних даних, а й сприяти глибшому аналізу подій, даючи змогу учням розвивати критичне мислення.

Крім того, необхідно акцентувати увагу на міждисциплінарних підходах. Зв'язок історії з іншими гуманітарними науками, такими як соціологія, психологія та культурологія, може істотно збагатити навчальний процес. Учні зможуть краще зрозуміти контекст історичних подій, засвоюючи їх не тільки як факти, а й як невід'ємну частину соціокультурної динаміки.

Також необхідне впровадження практико-орієнтованих підходів. Проведення уроків, що акцентують увагу на реальних історичних кейсах та аналізі сучасних заяв про них, допоможе студентам побачити, як історія впливає на сьогоднішній день. Цей підхід створить у учнів навички критичного аналізу та вміння вибудовувати зв'язки між минулим і сьогоденням.

Важливо також розвивати навички проєктної діяльності. Реалізація групових проєктів, дослідницьких робіт і дискусій допоможе учням глибше заглибитися в особливості досліджуваних тем. Це, своєю чергою, здатне підвищити рівень їхньої самостійності та відповідальності за процес навчання, вплинувши на формування активної громадянської позиції.

Таким чином, модернізація курсу Методики викладання історії з акцентом на сучасні підходи і технології сприятиме підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних задовольнити вимоги сучасного суспільства і системи освіти.

### Висновки до розділа 3

Узагальнюючи, можна сказати, що специфіка сучасного уроку вимагає від учителя не тільки знань з предмета, а й навичок управління класом, створення комфортної та безпечної атмосфери для навчання. Уміння встановлювати довірливі стосунки з учнями підвищує їхню залученість і бажання вчитися. Педагоги, які володіють високим рівнем емоційного інтелекту, здатні краще зрозуміти потреби своїх учнів і підтримати їх у складних ситуаціях.

Сучасні технології, такі як віртуальні класи та онлайн-платформи, відкривають нові горизонти для взаємодії між учнями та вчителями. Це створює можливості для обміну досвідом та інформацією, розширюючи освітній простір за межами традиційного класу. Важливо, щоб вчителі вправно використовували ці інструменти, забезпечуючи доступність навчальних матеріалів і можливість для самореалізації кожного учня.

Крім того, важливо пам'ятати про необхідність зворотного зв'язку. Регулярні оцінки знань і навичок учнів допомагають не лише в діагностиці їхньої успішності, а й у коригуванні навчального процесу. Завдяки цьому вчитель може вчасно помітити проблеми та адаптувати методiku, роблячи навчання ефективнішим.

Додатково, важливо враховувати відмінності в стилях навчання учнів. Кожна дитина унікальна і може сприймати інформацію по-різному. Адаптація методів викладання з урахуванням індивідуальних особливостей дозволяє створити більш інклюзивне освітнє середовище. Це може включати використання різних форматів матеріалів: відео, аудіо, інтерактивні завдання, що робить процес навчання більш захопливим і доступним.

Крім того, сучасний урок має прищеплювати не лише академічні знання, а й навички критичного мислення, співпраці та творчості. Важливо вчити учнів ставити запитання, формулювати рішення та працювати в команді, що стане основою їхнього майбутнього успішного спілкування та професійної діяльності.

Також не можна забувати про те, що виховання відповідальності в учнів є важливою частиною освітнього процесу. Вчителі мають заохочувати

самостійність та ініціативу, дозволяючи учням брати участь у виборі тем, дослідженні питань, які їх цікавлять, та управлінні своїм часом.

Таким чином, створення динамічної та орієнтованої на учня атмосфери, використання сучасних технологій і методів, а також увага до індивідуальних потреб кожного учня досягає воістину якісного та всебічного освітнього процесу.

## ВИСНОВКИ

Отже, у процесі дослідження визначено основні аспекти ролі стилю спілкування вчителя на уроках історії як чинника розвитку пізнавальної діяльності учнів. Формування історичних знань учнів відіграє важливу роль у їх всебічному розвитку, тому пізнавальна активність стає основою для ефективного формування історичних знань. Важливим є належний вплив стилю спілкування вчителя на розвиток пізнавальної активності учнів.

З'ясовано ступінь вивчення проблеми у наукових колах. Проведено аналіз педагогічного, методологічного та психологічного аспектів вивчення досліджуваного питання. Розглянуто основні наукові дослідження вітчизняних науковців, присвячених даному питанню. За підсумками було встановлено, що питання дослідження можна розглядати з педагогічної, методологічної та психологічної точки зору. Теоретична основа дослідження є всебічною, деякі її питання вивчені належним чином, проте особливості взаємозв'язку між стилем спілкування педагога та пізнавальною активністю учнів вивчені недостатньо.

Проведено детальний аналіз теоретико-категоріального апарату роботи і визначено методологічні та методичні засади дослідження. Проблема пізнавальної діяльності учнів та їх пізнавальної активності є важливою з наукової точки зору. Пізнавальна діяльність є важливою складовою пізнання, а пізнання, у свою чергу, є процесом отримання та накопичення суспільством знань про світ та саму людину зокрема, що проявляється у вигляді різних форм.

Визначено основні напрями вдосконалення дисципліни Методики викладання історії, серед яких визначено такі: вдосконалення процесу навчання студентів, зокрема – використання інформаційно-комунікаційних технологій; внесення змін до програми курсу, наприклад – ознайомлення студентів з основними методами мотивації учнів, підвищення їх пізнавального інтересу тощо; ознайомлення студентів з актуальними на сьогодні методиками та технологіями навчання, наприклад – групової роботи та проєктного навчання.

Пізнавальна діяльність є різновидом наукового пізнання, що відбувається на основі відображувально-перетворчій діяльності суб'єкта, характеризується

особливим рівнем пізнавальної активності учнів. Важливою для цього також є самостійна пізнавальна діяльність учнів.

Стиль спілкування – це відносно стабільний підхід до ведення педагогічної діяльності та комунікації з учасниками освітнього процесу. Основними стилями спілкування є ліберальний, демократичний та авторитарний. В залежності від стилю спілкування вчителя може змінюватись пізнавальна діяльність та пізнавальна активність учнів. Методичними засадами дослідження стало використання методики І. І. Риданової «Стилі педагогічного спілкування».

Для визначення впливу стилю спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів використано емпіричні методи та статистичні методи для проведення аналізу отриманих результатів. Шляхом методу опитування у форматі онлайн за допомогою Google форми, у межах якої було створено два опитувальника – для вчителів та учнів, було визначено те, як саме вплив спілкування вчителя на уроках історії впливає на пізнавальну активність учнів. За результатами опитування учнів визначено, що має місце суттєвий вплив стилю спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів. Від того, яким саме є стиль спілкування вчителя, наскільки емоційно він подає свій навчальний матеріал, наскільки може зацікавити учнів, використавши різноманітні цікаві моменти з історії чи ситуації з життя, або ж враховує індивідуальні особливості кожного учня, залежить в цілому пізнавальна активність учнів. За результатами анкетування педагогів встановлено, що вчителі мають різні стилі спілкування, їх діяльність у більшості випадків спрямована на активізацію пізнавальної діяльності учнів. Вчителі, разом з тим, не завжди вдосконалюють власний стиль спілкування, що може нашкодити пізнавальній активності учнів.

В цілому, за підсумками проведеного дослідження можна сказати, що стиль спілкування вчителя є основним чинником розвитку пізнавальної активності учнів на уроках історії. Від того, як саме взаємодіє з учнями вчитель, який матеріал використовує та як організовує їх діяльність, залежить в цілому ефективність розвитку пізнавальної активності. Наведені рекомендації дадуть можливість

підвищити пізнавальні можливості історичного матеріалу та зможуть забезпечити належний вплив стилю спілкування вчителя на пізнавальну активність учнів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфрієва Н.М. Соціальна психологія: [Навчальний посібник] / Н.М. Ануфрієва, Т.М. Зелінська, Н.О. Єрмакова. К.: Каравела, 2016. 370 с.
2. Біла І. Пізнавальна активність як вектор творчості. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6243/1/Документ\\_Microsoft\\_Office\\_Word.Pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6243/1/Документ_Microsoft_Office_Word.Pdf)
3. Богуш А. М. Методологія пізнавальної діяльності – підґрунтя формування у дітей оцінно-контрольних дій. Науковий вісник Південно-українського педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2020. №1 (130). С. 120-128
4. Бойко А.М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ, 1996. 232 с.
5. Бочковський В. Розвиток пізнавальних процесів К.: Академпрес, 1999. 112 с.
6. Вауліна О. Про етику педагогічного спілкування / О. Вауліна // Директор школи, ліцею, гімназії. 2006. № 1 (січень-лютий). С. 104–105.
7. Вдосконалення викладання у вищій освіті: теорія та практика : монографія / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін.] ; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. 255 с.
8. Вітковський Б., Чоп Т. Віртуальна реальність та нове освітнє середовище. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/286540543.pdf>
9. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи: Навчальний посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / С.С. Вітвицька. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 396 с.
10. Вітюк Н.Р. Психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх вчителів: Дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.Р. Вітюк. І.-Фр.: Прикарпатський університет імені В. Стефаника, 2002. – 250 с.
11. Вишковський І. Методи пізнавальної діяльності// Психолог. Київ: 2022. 240 с



12. Галузяк В.М. Класифікація стилів педагогічного спілкування / Проблеми освіти. 2001. Вип. 26. С. 23–33.
13. Гарькавець С. О., Волченко Л. П. Спілкування в педагогічному процесі : навчальний посібник. Житомир : ТОВ «Видавничий дім “Бук-Друк”», 2021, 100 с.
14. Головань Т. Пізнавальний інтерес, як чинник підвищення ефективності процесу навчання .Рідна школа. 2004. №6. С. 15–17
15. Готра Н. Розвиток пізнавальної активності учнівю Рідна школа. – 1999. – № 4. – С. 45.
16. Гордієнко С. Деякі методичні поради щодо активізації пізнавальної діяльності учнів під час навчання Київ, 2006 с.235
17. Гриценко А. Теоретичні основи використання мультимедіа технологій у процесі викладання історії. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2019. № 2 (65). С. 69-73
18. Джонсон Д.В. Соціальна психологія: Тренінг міжособистісного спілкування / Д.В. Джонсон. К.: Видавництво дім КМ Академія, 2003. 288 с.
19. Долбенко Т. Технологія активізації пізнавальної діяльності підлітків 14–ти років// Рідна школа. – 2004. –. № 1. – С. 32–35.
20. Долбенко Т. Активізація пізнавальної діяльності підлітків: ігрові технології// Рідна школа. - 2004. - № 10. - С. 36-39.
21. Долинська Л.В. Стили педагогічного спілкування та можливості його формування в процесі підготовки майбутнього вчителя / Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П. Драгоманова. Випуск 1 (4). К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 1999. С. 64–69.
22. Елкін М. В. Метод проектів у фаховій підготовці вчителів Нової української школи. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2020. №68. Т. 1. С. 249-252
23. Жорник О. Формування пізнавальної активності учнів у процесі спільної ігрової діяльності// Рідна школа. – 2000. – №2. – С.26-28.

24. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії: навчальний посібник для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. Київ, 1997. 302 с.

25. Зозуля О. В. Навчально-пізнавальна діяльність майбутніх фахівців дошкільної ланки як система організаційного забезпечення освітнього процесу в закладі вищої освіти. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/23571/Zozulia%20O.%20V..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

26. Карасик А. Активізація пізнавальних процесів// Початкова освіта. 2002. №14., квітень, с. 4-7

27. Карпенко К., Мирончук Н. М. Формування у молодших школярів пізнавальної активності засобами гри. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/68-tridtsyat-soma-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/895-formuvannya-u-molodshikh-shkolyariv-piznavalnoji-aktivnosti-zasobami-gri>

28. Кіяновська Н. Генезис поняття «інформаційно-комунікаційні технології». URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706428/1/Kiyanovska2.pdf>

29. Клочек І. Емпіричне дослідження стилю педагогічного спілкування як зовнішньої детермінанти соціальної справедливості особистості вчителя. URL: <http://sm.mari.kiev.ua/index.php/2226-4078/article/view/163847>

30. Котко Т.П. Психокорекційна діяльність психолога з формування психологічного клімату в колективі. Педагогіка і психологія. 2019. №1-2. С.163-169.

31. Корніяка О.М. Емпіричне вивчення культури спілкування як структурного компонента психологічної готовності студента до педагогічної діяльності / Практична психологія та соціальна робота. 2008. № 10. С. 59– 64.

32. Корніяка О.М. Особливості розвитку комунікативної компетентності фахівців на різних етапах їх професійного становлення / Психолінгвістика: Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди. Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2011. Вип. 8. С. 33–45.

33. Кошіль Т. П. Термінологічний аналіз дефініції «пізнавальна активність». URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/37140/Koshil.pdf?sequence=1>
34. Кравчук Л. Проектне навчання як інструмент педагогіки партнерства у НУШ. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41961/1/L\\_Kravchuk\\_PPRtP\\_IPO.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/41961/1/L_Kravchuk_PPRtP_IPO.pdf)
35. Крупеніна Н. Комплексний аналіз формування пізнавальної діяльності школярів на уроці. Київ, 2023 с.340
36. Лазарєв М.О. Основи педагогічної творчості: Навчальний посібник для педагогічних інститутів / Суми: ВВП Мрія – ЛТД, 1995. 212 с.
37. Лампіга А. В. Мультимедійні засоби навчання. URL: <https://dorobok.edu.vn.ua/article/pdf/63>
38. Липовецький О. П. Особливості формування пізнавальної самостійності підлітків у процесі дослідницької діяльності. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4201/1/46\\_Lypetskyi.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/4201/1/46_Lypetskyi.pdf)
39. Логвіна – Бик Т. А. Педагогічне керування пізнавальною діяльністю учнів// Педагогіка і психологія. Київ, 2015 с.190
40. Луців С. Педагогічне спілкування як засіб формування мовної особистості. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2014. №9 (Ч. 2). С. 167-172
41. Мельник І., Задерей Н., Нефьодова Г. Доповнена та віртуальна реальність як ресурс навчальної діяльності студентів. URL: [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I\\_Melnyk\\_Virtyalna\\_realnist\\_FITU.pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/25746/1/I_Melnyk_Virtyalna_realnist_FITU.pdf)
42. Мірошник С. Пошуково–дослідницькі завдання випереджувального характеру як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів. Київ, 2009 с.140
43. Муковіз О. П. Сутність поняття самостійна пізнавальна діяльність майбутніх вчителів початкової школи. URL: [https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/252/1/Stat\\_1.pdf](https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/252/1/Stat_1.pdf)
44. Молоткіна В. Історичні документи як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. Соціум. Документи. Комунікація. 2022. №16. С. 107-129

45. Молоткіна В. Вивчення історичних постатей на уроках історії України як засіб формування креативності мислення учнів. Український літопис. 2023. №2. С. 53-63
46. Мар'яненко Л. В. Генетико-психологічний підхід до розвитку мислення учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Київ 2023. №49. С. 52-58
47. Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. Наукові записки. №93. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83099927.pdf>
48. Навчаємося граючи. Що таке гейміфікація. URL: <https://buki.com.ua/news/scho-take-geimifikatsiia/>
49. Основи теорії пізнання. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/23889>
50. Особливості історичного матеріалу в школі. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24834>
51. Паршукова Л. М., Паршуков С. В. Використання технологій віртуальної та доповненої реальності в професійній діяльності вчителя інформатики. Інноваційна педагогіка. 2023. №55. Т. 2. С. 183-186
52. Пироженко Ю. Використання мультимедійних технологій в освіті. Науковий вісник УМО. Серія Економіка та управління, 2018. №5.
53. Пізнавальні процеси психіки особистості. URL: [https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak\\_osnovy\\_psiholog\\_pedagogiki/r222.htm](https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/8prishak_osnovy_psiholog_pedagogiki/r222.htm)
54. Полок Л. Ділова гра як засіб організації пізнавальної діяльності// Директор школи. Київ, 2003 с.140
55. Пометун О. Як і чому треба організовувати пізнавальну діяльність учнів на уроці// Завуч К.: Генеза, 2021 с.143
56. Пометун О. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2020 с.231
57. Прокопець Л., Мирончук Н.М. Культура спілкування викладача вищого навчального закладу. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном : збірник наукових праць. К. : Просвіта, 2015. 360 с.

58. Психологія спілкування. URL: [https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak\\_psihologiya\\_ch1/134.html](https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/icgn/3prishak_psihologiya_ch1/134.html)
59. Психодіагностика обдарованості: — Х.: Вид. група «Основа»: «Триада+», 2007.— 128 с — (Психологічна служба школи).
60. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
61. Сисоєва С. О. Педагогічні технології творчого розвитку особистості: проблеми і суперечності. Творча особистість у системі неперервної професійної освіти: Матеріали міжнародної наукової конференції 16-17.05.2000 р. / За ред. С.О. Сисоєвої і О.Г. Романовського. Харків: ХДПУ, 2000. С. 84-90.
62. Сластухіна М. Як стимулювати пізнавальну діяльність учнів// Педагогічна Житомирщина. СПб.: «Прайм-ЄВРО-ЗНАК», 2003. 480 с.
63. Слупська Я. О., Шкурєнко О. В. Застосування віртуальної реальності (VR) у освіті. Молодий вчений. 2022. №9 (109). С. 82-88
64. Сороко Н. Використання віртуальної реальності для підтримки STEAM підходу в закладах загальної освіти. Науковий вісник Ужгородського університету. 2021. №1 (48). С. 387-390
65. Стили педагогічного спілкування. URL: <https://osvita.ua/school/method/teacher/3510/>
66. Слободюк Ю. В. Сучасні методики викладання у школах та ЗВО. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. №76. Т. 3. С. 28-31
67. Сосинець Т., Чосік Л. Використання групової форми навчальної роботи на уроках математики в початковій школі. Педагогічний часопис Волині. 2018. №2. С. 87-93
68. Тернавська Р. Педагогічні умови активізації пізнавальної діяльності студентів ВНЗ у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін. URL: [https://library.udpu.edu.ua/library\\_files/psuh\\_pedagog\\_prob1\\_silsk\\_shkolu/26/visnuk\\_14.pdf](https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/26/visnuk_14.pdf)

69. Терлецька Л. Формування навчально-пізнавальної активності учнів у контексті реалізації мети і завдань української освіти. Актуальні питання гуманітарних наук. 2014. №9. С. 129-134

70. Технологія спілкування (комунікативна компетентність вчителя: сутність і шляхи формування)/за ред. С.Д. Максименко, М.М. Заброцький. Київ: Плавник, 2015. 112 с.

71. Ткаченко Т., Соловійова Т., Ткаченко О. Групова робота як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії і основ правознавства в закладах середньої освіти. Соціум. Документи. Комунікація. 2023. №18. С. 272-294

72. Шевцова Л. Активізація пізнавальної діяльності учнів за допомогою ситуативних завдань// К. : Просвіта, 2019. 200 с

73. Шепеленко Т. Л. Теоретичні засади проблеми пізнавальної активності і самостійності студентів. Вісник Університету Альфреда Нобеля. 2017. №2 (14). С. 109-115

74. Шушара Т. Навчально – пізнавальна діяльність учнів: зміст і основні критерії// Рідна школа. Харків 2013. 300 с

75. Шушара Т. Активізація пізнавальної діяльності учнів// Рідна школа. К. : Просвіта, 2015. 416 с

76. Федорова М.А. Пізнавальна активність як складова формування моральних цінностей в учнів початкових класів. Нові технології навчання. Науково-методичний збірник. 2011. №69. С. 116-120.

77. Харишин О. Розвиток пізнавальних інтересів учнів, активізація розумової діяльності// Початкова освіта. К.: Либідь, 2013. 344 с

78. Харжевська О. М. Розвиток пізнавальних можливостей студентів під час диференційованого навчання з іноземної мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. №4. С. 187-195

79. Як ІІІ впливає на систему освіти. URL: <https://www.facerua.com/iak-shi-vplivaie-na-sistiemu-osviti/>

80. Яструбова В. Оптимізація процесу управління пізнавальною діяльністю школярів// Освіта і управління. Київ 2022. 240 с

81. Cognition. URL: <https://www.britannica.com/topic/cognition-thought-process>
82. Empirical Research: Defining, Identifying, & Finding. URL: <https://libguides.memphis.edu/empirical-research/definition>
83. Empirical Research: A Comprehensive Guide for Academics. URL: <https://paperpal.com/blog/researcher/empirical-research-a-comprehensive-guide-for-academics>
84. Empirical studies. URL: <https://betterthesis.dk/research-methods/empirical-studies>
85. Exploring the relationships among teacher–student dynamics, learning enjoyment, and burnout in EFL students: the role of emotional intelligence. URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2023.1329400/full>
86. How Do You Assess Student Progress? URL: <https://www.schoolytics.com/blog/2022/09/how-do-you-assess-student-progress>
87. Observation. URL: <https://research-methodology.net/research-methods/qualitative-research/observation/>
88. Questionnaires in Research: Their Role, Advantages, and Main Aspects. URL: [https://www.researchgate.net/publication/378868278\\_Questionnaires\\_in\\_Research\\_Their\\_Role\\_Advantages\\_and\\_Main\\_Aspects](https://www.researchgate.net/publication/378868278_Questionnaires_in_Research_Their_Role_Advantages_and_Main_Aspects)
89. Regression analysis. URL: <https://dictionary.apa.org/regression-analysis>
90. Rogers C.R. A theory of therapy, personality and interpersonal relationships, as developed in the client-centered framework // Psychology: A Study of a Science. / Ed. By S. Koch. Vol, 3. New York, 1973. P. 200.
91. The effect of perceptions of the teaching-learning environment on the variation in approaches to learning – Between-student differences and within-student variation. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1041608018301663>

92. The Perception Features of Various Educational Material Forms: Efficiency Question. URL: [https://www.researchgate.net/publication/376764675\\_The\\_Perception\\_Features\\_of\\_Various\\_Educational\\_Material\\_Forms\\_Efficiency\\_Question](https://www.researchgate.net/publication/376764675_The_Perception_Features_of_Various_Educational_Material_Forms_Efficiency_Question)
93. The Relationship Between Teacher–Student Relationship and Adolescent Emotional Intelligence: A Chain-Mediated Mediation Model of Openness and Empathy. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10126722/>
94. The Ultimate Guide to Qualitative Research - Part 1: The Basics. URL: <https://atlasti.com/guides/qualitative-research-guide-part-1/observational-research>
95. Using correlation analysis to identify linear relationships between two variables. URL: <https://www.questionpro.com/features/correlation-analysis.html>
96. What are Communication Styles? URL: <https://www.teachfloor.com/elearning-glossary/what-are-communication-styles>
97. What Is a Questionnaire and How Is It Used in Research? URL: <https://www.cint.com/blog/what-is-a-questionnaire-and-how-is-it-used-in-research>
98. What is observational research? URL: <https://delvetool.com/blog/observation>
99. Why Studying History is Important. URL: <https://www.nordangliaeducation.com/news/2020/04/29/why-is-it-important-to-study-history>
100. What is Regression? URL: <https://www.ncl.ac.uk/webtemplate/ask-assets/external/maths-resources/psychology/regression.html>



## ДОДАТОК 1

**Інтерв'ю для вчителів на тему "Стиль спілкування вчителя як чинник розвитку пізнавальної активності школяра на уроках історії"**

1. Як ви визначаєте свій стиль спілкування на уроках історії і чому ви обрали саме цей підхід?
2. Як ви впливаєте на пізнавальну активність учнів через свій стиль спілкування на уроках?
3. Чи ви вважаєте, що певні аспекти вашого спілкування можуть стимулювати інтерес учнів до історії?
4. Як ви ставитеся до індивідуалізації стилю спілкування залежно від потреб різних учнів?
5. Чи використовуєте ви різні методи спілкування для викликання активності та інтересу учнів?
6. Як ви взаємодієте з учнями під час уроків, щоб стимулювати їхній критичний мислення?
7. Як ви використовуєте емпатію у вашому спілкуванні для покращення розуміння та пізнавальної активності учнів?
8. Як ви реагуєте на різні ступені зацікавленості учнів та спроби залучити їх до уроку?
9. Чи важливо для вас використання історичних прикладів та життєвих ситуацій у вашому спілкуванні на уроках?
10. Як ви реагуєте на конструктивну критику з боку учнів щодо вашого стилю спілкування?
11. Чи вважаєте ви, що ваш стиль спілкування може впливати на формування самооцінки учнів?
12. Як ви реагуєте на використання різних інтерактивних методів на уроках історії?
13. Як ви намагаєтеся враховувати індивідуальні особливості учнів у своєму стилі спілкування?

14. Як ви сприяєте розвитку аналітичних та критичних здібностей учнів через своє спілкування?

15. Як ви оцінюєте роль емоційної атмосфери на уроці в контексті підвищення пізнавальної активності учнів?

16. Чи зазначаєте ви позитивні зміни в навчальному процесі внаслідок змін у вашому стилі спілкування?

17. Як ви ставитеся до використання різних засобів візуалізації для залучення уваги учнів до історичних подій?

18. Як ви оцінюєте свою здатність викликати зацікавленість учнів через свій стиль спілкування?

19. Як ви реагуєте на різні рівні засвоєння матеріалу та намагаєтеся пристосувати свій підхід?

20. Які поради ви могли б дати іншим вчителям щодо розвитку ефективного стилю спілкування для підвищення пізнавальної активності учнів?

## ДОДАТОК 2

**Інтерв'ю для учнів на тему "Стиль спілкування вчителя як чинник розвитку пізнавальної активності школяра на уроках історії"**

1. Як ви оцінюєте стиль спілкування свого вчителя на уроках історії?
2. Чи вважаєте ви, що стиль спілкування вчителя впливає на вашу пізнавальну активність на уроці?
3. Як ви вважаєте, чи сприяє спілкування вчителя розвитку вашого інтересу до історії?
4. Як ви вважаєте, чи впливає емоційна атмосфера на уроці на вашу здатність зосередження та засвоєння інформації?
5. Якщо ви могли б змінити щось в стилі спілкування вашого вчителя, що б це було?
6. Як ви вважаєте, чи може позитивний стиль спілкування вчителя вплинути на вашу самооцінку як учня?
7. Як ви вважаєте, чи може стиль спілкування вчителя впливати на вашу мотивацію до вивчення історії?
8. Чи вважаєте ви, що вчителі повинні враховувати індивідуальні особливості учнів у своєму стилі спілкування?
9. Як ви реагуєте на використання вчителем історичних прикладів та життєвих ситуацій під час уроків?
10. Як ви вважаєте, чи може негативний стиль спілкування вчителя вплинути на ваші відносини з іншими учнями?

## ДОДАТОК 3

### Підбір методів

#### 1. Спостереження за ходом уроків:

- Здійснення спостережень за ходом уроків історії з фіксацією особливостей спілкування вчителя та реакції учнів.
- Спостереження може включати в себе використання стандартних шкал оцінки стилю спілкування.

#### 2. Інтерв'ю:

- Проведення інтерв'ю з вчителями для глибшого розуміння їхнього підходу до спілкування та взаємодії з учнями.
- Інтерв'ю можуть стосуватися методів, які використовуються, а також сприйняття вчителем впливу свого спілкування на учнів.

#### 3. Документальний аналіз:

- Аналіз навчальних матеріалів, які використовуються вчителем на уроках історії.
- Розгляд педагогічних методик та програм, що використовуються вчителем для підтримки свого стилю спілкування.

#### 4. Групові дискусії:

- Проведення фокус-груп серед учнів для обговорення їхнього сприйняття та вражень від стилю спілкування вчителя.
- Здійснення групових обговорень з вчителями щодо ефективних методів спілкування на уроках історії.

#### 5. Джерела зворотного зв'язку:

- Збір зворотного зв'язку від учнів та вчителів через анонімні пропозиції та коментарі.
- Використання електронних опитувань та відгуків для аналізу думок учасників.